پښتو سندرې

ليکونکی: گل پا چا «الفت»

Ketabton.com

کابل- ۱۳۲۳ هجري شمسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

حمد و ثنا

پـه نامـه د هغـه خـدای مـې دا بيـان دی
چه يـو نـوم ئـې پـه نومونـو کښـې سبحان دی

پـه سـجود ئـې مځکـی سـر دی لګـولی
هـم ئـې زوړنـد پـه رکـوع سـره آسـمان دی

هــــره ونـــه پــــه قيـــام ســـره ولاړه
هـر ګيـاه ئــې پـه تسـبيح سـره زبـان دی

همـه واړه پـه تسـبيح د ده مشـغول دي
کـه ملـك دی کـه پيـری دی کـه انسـان دی

هر ماهي ئې په اوبـو کښې حمد وائي
هـر مارغـه ئـې پـه چمـن کښـې ثنا خـوان دی

«رحمان بابا»

يادونه: دا کتاب په ۱۳۲۳ هجري ش. کښې ليکل شوی و، او د کال په مطبوعاتي جوائزو کښې يې لمړی جايزه اخيستې وه. بيا په کال ۱۳۲۵ هجري ش. کښې د کتاب د تکميل د پاره نوري برخې هم و ليکل شوې او کتاب د پښتو ټولنې له خوا چاپ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستونکو ته

د بلبلـــو پــه نظــر ګلــو تــه ګـــورئ
لیلـی نـه ده چـا لېـدلي بـې مجنونـه

چه سل زړونه په یوه نګاه ژوندی کړي
لـوی حکمـت دی سـتا د سـترګو پـه کاتـه کښـې

د بـې دردو هـېڅ لـه عشـقه بهـره نشـته
مـوز یکـی تـه د پیـزوان خبـرې مکـړه

مـرده دل لـره لـه ذوقـه خبـر نشـته
پـه نهـاد کښـې ئـې د مینـې اثـر نشـته

هـر سـړی لـره د مینـی هنـر بویـه
نـور فکرونـه لـه زړه وباسـه بـی عشـقه
دروزن پــه دیــده ګـــوری ذره لمرتــه
امتیــاز د نیـــك وبـــد نشـــی کـــولی

غافـل زړه لـره لـه ذوقـه خبـر بویـه
ناقابلـــه ځـــوی لـــه کـــوره بدربویـــه
د ریبـار پـه سـترګو ریـار عاشـقان وینـی
پـه دا غتـو سـترګو کلـه آسـمان وینـی

مطلب ته را بلنه

که د دنیا د نیمګړی بازار له شور و غوغا نه لږ څه لرې شو، که د غرو دزرکو او دبڼ د بلبلو آواز ته غوږ کښېږدو، که د جړوبیو او آبشارونو شورو فریاد ته ښه ځیر شو او د رڼو ستورو د سترګکونو په معنی وپوهېږو، که د زماني یادداشتونه را برسېره کړو او سترګې وغړوو، پدې شنو ناوونو او ښکلو درو کښې د پښتو ډېر شاعران وینو چه لکه سرشار آبشارونه د خپلو اوښکو له کاروان او شورو فریاد سره تېر شویدي چه تر اوسه ئې آوازونه پدې پاکه هوا کښې ګرزي او د آسمان په شنه ډنډ کښې غوټې وهي.
پدې غرو او رغو کښې ډېرې د سورنارې لکه د شپنو شپېلۍ اوچتې شوی چه اوس هم زړکې وریسی ځان له ګرنګه ولی او د هوا کوترې وریسې تروري ګرزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندوکش او سپین غر تر اوسه پوری هماغه نارو ته گوش به آواز ولاړ دي او د آسمان په لمنو کښې ورپسی څار کوی، د مشرقي تورغر او د تیرا سوی غرونه د همدوی په غم کښې تك تور او لوغړن له تاوه ډك ښکاره کیږی، سیندونه او دریابونه په همدوی پسې شپه او ورځ ناقراره دی، د کسي غر د همدوی په مناجاتو او رازونیاز د خدای په دربار کښې په قیام ولاړ دی. د سوریانو او غوریانو کروړان او پهلوانان په همدغو نغمو کښې راته ځان ښئ د روښانه فکرو خاوندان په همدغو شاعرانه نغماتو کښې را سره خبری کوی او په همدغه عالم کښې د خپلو توریالیو او ننګیالو په نامه خوشحالیږو او رحمانی تعلیمونه اروو.

مونږ له ډیر وخته را ایسې شعر او شاعران لرو چه خانان او قلندران، پاشاهان او امیران، پیران او بابا ګان پکښې وینو او افتخار پرې کوو. کوم شی چه مونږ ته له خپلو پلرو او نیکو، مشرانو او پادشاهانو، فقیرانو او قلندرانو پاته دی او هر څه پکښې شته هغه باید د قدر او قدر منو په نظر وګورو.

هر څه چه غواړئ او په هر شی پسی چه ګرزئ په دغو الهامی نغمو او پښتو سندرو کښې پیدا کیږی. د پاك خدای مینه او محبت، د ښایست او ښکلیتوب ستاینه، د عشق ناقراری او لیوالتیا، د عقل سر ګردانی او حیرانتیا، د سپینې تورې ځل او بریښنا، د ایمان ټینګوالی، د معرفت اسرار، حکیمانه لارښودنی، د صوفیانو نغوتې، د پادشاهانو درب و دروب هر څه راته پکښې خپل ځان ښئ او پوهیږو چه زمونږ پخوانیو او اسلافو هر راز شعور درلود او په هر څه ښه پوهیدل.

کله چه مونږ پټی سترګی او په درانه خوب ویده وو، کله چه مونږ د خپلو په قدر نه پوهیدو او پردیو سندرو ته به خلقو نخل، کله چه زمونږ رباب ماته او بې سره و، له خپلو شاعرانو بی خبره وو او د خپل باغ و بڼ د بلبلو په ژبه هم نه پوهیدو، اوس هغه د غفلت دوره تیره شوه، او زمونږ په ادبی نهضت کښې دومره رڼا پیدا شوه چه په دولسو پیړیو کښې یعنی د دوهم هجری قرن تر اوایلو پورې د شعر او ادب او پښتونولی کروړان او پاخه استاذان وینو، او په دغه رڼا کښې راته هر راز ښکلې نورانی څېرې ښکاره کیږی او ویلی شو:

په هر وخت کښې وه زمونږه ډیوه روښانه	دروېزه کړې هر چـا زمـونږ له خـوانه

نو که چیری له دغی روحی غذا او آسمانی الهاماتو سره څه مینه لرئ یا غواړئ چه د روح او زړه، ذوق او فکر پالنه او روزنه وکړئ، دا اشعار په وارو وارو او په غورو فکرولولئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر په خوارو سترګو او د عدم اعتنا په نظر ورته مه ګورئ، ځوك چه په دغه مرض اخته وی هغه پدې خوند نه پوهیږی او نه ورځنی څه فایده اخستلی شی، لکه چه یوه سمسور باغ او ښکلی ګلزار ته ډیر د هوا مرغان راښکته کیږی مګر کومه برخه چه بلبل او بورائی د ګلو په ننداره کښې لری ښائی چه نور ډیر مرغان ئې ونلری، انسانان هم ټول په دغه برخه کښې یو راز نه دي او لکه چه خوشحال خان ختټك وائي:

دوه سړي په باغ کښې ګډ شي یو ګل ګوري دویـــم ګــرزي پـه طلـب د خـارو خـس

ځوك د ګلو سیل کوي او ځوك پکښې خس و خاشاك لټوی، د ځینو سترګې پټې کړی وی او هیڅ نه وینی، ځینی نور په هره شنه پاڼه کښې د معرفت دفترونه لولی، په شعر او وینا کښې هم ځیني داسی لطایف او خوندونه وی چه غافلانو او بی اعتنا خلقو ته ځان نه ښئ او هر ځوك ئې نشي لیدلی.

دا خبره ماته د اشعارو د انتخاب په وخت کښې ځو ځو ځله په تجربه معلومه شوېده چه په سرسري نظر راته ځینی بیتونه عادی او معمولی واېسېدل مګر په حقیقت کښې هغسی نه و، چه یو مثال ئی اوس هم راته یاددی او هغه د عبدالقادر خان دا بیت دی:

وائی چه وبـال دی چـه نظرو ښه مـخ ته

ما په دواړو سترګو قبول کړی دا وبال دی

که ځوك د عبدالقادر خان دیوان داسې لولی لکه چه د صرفمیرګردان کوی یا په بی اعتنائی ورته ګوري دا بیت به ورته محض خبره ښکاره شی مګر همدغه ساده خبره یو شعری لطف لری چه هغه په دواړو سترګو قبلول دی ځکه چه دا محاوره دلته اصطلاحی او حقیقی دواړه معنا وی افاده کولی شی او وروسته تر لږ التفاته معلومیږی چه د دیدن په وخت کښې دا مصرع ویل (ما په دواړو سترګو قبول کړی دا وبال دی) څه حقیقی کیف لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مقصد پيل

هر ملت چه ژبه لري او ګړېږي هغه شعر او ادب هم لري که مونږ د دنيا مختلف قومونه او هيوادونه ولټوو په هر ځای او هر تېر کښې وحشي وی که مدنی، ضعيف وی او که قوی، عالم وی او که جاهل، بداې وی او که فقير شعر او ادب مومو او خو تنه شاعران پکښې پيدا کولی شو ځکه چه شعر د انسان په طبيعت او خته کښې اغږل شوېدی او دنيا پخپله هم په حقيقت کښې يو شعر دی له کوم وخته چه انسان په ژړا او خندا پوهېدلی او د تعجب احساس پکښې پيدا شوی د شعر نغمه هم اوچته شوی او د دنيا په ګلزار کښې په مينه مست بلبلان پيدا شويدي مګر دا نغمه وخت په وخت د ژوندانه له تغيراتو او تحول سره بل راز شويده او ډېرې مرحلې ورباندې راغلی دی يعنی په لمړيو وختو کښې شعر يوازی د اعجاب، او احساس او بديعی خيالاتو سندره وه وروسته چه په انسانی جمعيت کښې د اغراضو او مقاصدو نيلی وځغلېدی او د ځينو مطالبو دپاره راز راز علل او سببونه وپېژندل شوه شعر هم تحول پيدا کړ او د ځينو مراعاتونو په اثر کښې له خپل محور څخه وخوځېده يعنی د اجتماعی حيات او ژوندون په تقاضا د يوه او بل د خوشحالۍ او زړه جلبولو دپاره وويل شو او په دغه صافه هنداره کښې علاوه پر احساسی تاثراتو نور شيان هم ښکاره شوه.

کله چه انسان په قبيلوی اجتماعاتو کښې ژوند کاوه او د قومی رقابتونو بازار تودو شعر هم د همدغه حيات له تاثير لاندی راغلی او د يوی قبيلی د خندا يا ژړا ترجماني ئې کړېده- په هغه وخت کښې چه د پهلوانۍ ميدانونه په هر ځای کښې جوړ شوی و، او بی له قوته بل افتخار نه پېژانده کېده د شعر قبله يا معشوقه هم رستمان و، او بی د سلاطينو له درباره ئې په بل ځای کښې استوګنه درلوده – کله چه د اسلام مقدس او سپېڅلو تعليماتو انسان د اخوت او ورورولۍ خواته را وباله او جاهلی عصبيتونه ئې ورك کړه شعر هم لږ څه بين رنګ پيدا کړ او ټول انسانان ئې يو د بل ورونړه او د يوه وجود غړی وبلل چه بايد يو د بل په درد متاثر او ناقرار شی.

له کومه وخته چه په دنيا کښې د مليت جنډه په هر ځای کښې جګه شوه شعر هم ورته سر ټيټ کړ او د ملی مفاخرو په رنګ رنګين شو – نو له دغه اجمالی سير څخه معلومېږی چه شعر او ادب د انسانانو د ژوند عکس يا سيوری دی چه د ژوندون له تغير سره سم تغير مومی او بل راز کيږی يعنی لکه کاپر ګل وخت په وخت خپل مخ يوه خوا او بله خوا اړوی او غاړه کږوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدی لامله تشبیهات او استعارات، تخیل او تعبیر، سلوك او انشاء، مطالب او مضامین، لهجه او آهنګ په هر عصر کښې بدلیږی او د ژوندانه له عمومی رنګه رنګ اخلی – نو ویلی شو چه ادب او شعر د انسان د ژوند هنداره ده، یا په بل عبارت انسان په ادبی دنیا کښې ژوند کوی او د ژوند په هره دوره کښې یو ډول ادب لری.

د پښتو شعر هم خو تاریخی دورې تیرې کړې چه هره دوره ئې مخصوص رنګ او د هغه وخت له حیاتی وضعیت سره تناسب لری- څنګه چه په غرنی هیواو کښې لوړی ژوری یا تاوده او ساړه ځایونه په تفاوت سره لیدل کیږی دغسی زمونږ په شعر و ادب کښې هم تیټ و پاس او نشیب و فراز لیده شی او په لوړتیا یا ښکته والی کښې ئې زیات فرقونه ګورو کله د پښتو د شعر یوه دوره د ارتقا دوره بولو مګر چه له هغه ورسك څخه هغه پلو ګورو او لوړې څوکې (قلی) راته ښکاره شی بیا وایو چه دا د هبوط او ادبی نزول دوره ده چه د تاریخی مجهولتیا له کبله مونږ وربائدی بل راز ګمان کاوه.

د دې شلیدلی او زاړه کتاب د آغاز او انجام، منځ او آخر په تعین کښې ښائې چه مونږ ډیر ځله سهوه شو او په ادبی تتبعاتو او اجتهادونو کښې ډیر وغولیږو مګر بیا هم ورځ په ورځ حقیقت او حقائقو ته نږدی کیږو او د رڼا خواته ځو.

کله چه پښتو ټولنی د پښتو شاعرانو په باب کښې کوم اثر ولیکه هلته داسی وبرېښېده چه زمونږ ادبی تاریخ له (۳۰۰ ه) څخه شروع کیږی، وروسته تر دی چه ښاغلی حبیبی د خپلو تتبعاتو او لټون په اثر کښې د پښتو یوه خورا قیمتی ذخیره (پټه خزانه) ومونده هلته یوه نوې رڼا وځلیده او د امیر کروړ د یوې حماسی او فخری سندری په استناد ثابته شوه چه د پښتو شعر د ۱۳۹ په شاوخوا کښې هم ځینی داسی نمونی لری چه پوره ادبی پوخوالی پکښې لیده شی او معلومیږی چه په دغه وخت کښې پښتو پخپلو کلماتو او اصطلاحاتو کښې سره د فصاحت او روانی له مراعاته ډیر ښه ادبی تعبیرات خوندی کولی شوه لکه چه له دی لاندې سندری څخه معلومیږی:

ویاړنه

زه یم زمری پر دې نړی له ما اتل نسته	پرهند و سند و پر تخار او پر کابل نسته
بل په زابل نسته	له ما اتل نسته
غشی د من می ځی بریښنا پر میرخمنو باندې	په ژوبله یو نم یرغالم پر تښتیدونو باندی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ماتېدونو باندې له ما اتل نسته
زما د بریو پرخول تاویږی هسك په نمنځ وپه ویاړ دآسی له سوومی مځکه رېږوی غرونه کاندم لتاړ

کړم ایوادونه اوجاړ له ما اتل نسته
زما د توري تر شپول لاندی دی هرات اوجروم غرج و بامیان و تخار بولی نوم زما په اودوم

زه پېژندوی یم په روم له ما اتل نسته
پر مرو زما غشی لوئی ډاری د ښن راخخه د هریوا لرو دپرخنډو ځم تښتی پلن راخخه

رپی زړن را خخه له ما اتل نسته
د زرنج سوبه می د توري په مخسور وکړه په باداری می لوړا وی د کول د سور وکړه

سترمی تر بور وکړه له ما اتل نسته
خپلو وګړو لره لوراو پیرزوینه کوم دوی په ډاډ نه ښه بامم ښه ئې روزنه کوم

تل ئې ودنه کوم له ما اتل نسته
پر لویو غرومې وینا درومې نه په ځنډو په تاړل نړی زما ده نوم مې بولی پر دریځ ستایوال

په ورځو شپو میاشت و کال له ما اتل نسته

په دې سندره کښې د توری ترشپول لاندی ملکونه ګڼل، د بریو پر خول د هسك تاوېدل داس له سوو خخه د ځمکی رېږدېدل، غرونه لتاړول، د من (ارادې) غشی ته برېښنا ویل، ټول هغه شاعرانه تعبیرات دي چه په. یوه حماسي شعر کښې ډېر قوت پیدا کوی او دا په ډېر ښه شان ثابتوی چه په یوه ژبه کښې دغسی شعر ویل ډېر عمر غواړی څوك چه د شعر د پوخوالی دوری او د شعر د تکامل او نضج بطی سیر په نظر کښې ونیسی هغه به یقین وکړی چه د پښتو شعر د دغه شعر له ویلو نه پخوا ډېر مراحل طی کړیدی او وار د واره په همدغه ډول نه دی پیدا شوی کومه د تکامل دوره چه په ټولو حیاتی امورو کښې جاری ده هغه د ډېرو تحولاتو تقاضا کوی او ډېره زیاته زمانه غواړی نو مونږ باید خپل ادبیات او اشعار په دوو لویو دورو وویشو چه یوه دوره له دغی موجوده تاریخی نیتی څخه چه پټه خزانه ئی رابنئ د مخه وبولو او بله دوره له دغه وخته رادی خوا وګڼو یا ورته پټه او ښکاره دوره ووایو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کومی لنډۍ او ټپې، قصې او افسانې چه په پښتو کښې د منظومو ډرامو په ډول تر اوسه شته او اصلی شاعر ئې هیڅوك نه پیژنی او نه ئې څوك په یقیني ډول وخت او زمانه تعینولی شی زما په ګمان د پټې دوری اشعار دي چه د دی وخت له اشعارو ځینې په مادي او معنوي لحاظ زیات فرق لري او کوم بعد او لریوالی چه د دې وخت د اشعارو او د دغو افسانو تر مینځ موجود دی هغه هم دا تقاضا کوی چه باید دغه قصې تر دغه راز اشعارو د مخه وی او قدامت ولری ځکه چه شرقی ادب دغه حکایتی مرحله د غزنویانو له دوری نه پخوا شروع کړی وه او د محمود غزنوی په وخت کښې فردوسی پکښې پهلوانی ښکاره کړه وروسته بیا وړورو قصو او افسانو له نظم نه نثر ته انتقال شروع کړ او له نظم سره ئې تقریباً وداع وکړه نو ویلی شو چه په پښتو کښې هم ځینې افسانی ډېرې پخوانۍ دی چه نه ئې ویونکی او جوړونکی پیژندل کیږی او نه څوك ورته وخت او زمانه ټاکلی شی – مګر دا ګمان باید ونشی چه په پښتو شعر کښې به وار د واره همدغه اوږدی قصې اولوئې افسانی پیدا شوی وی او همدغه به زموږ د ادب شروع او آغاز وی ځکه چه د دغسی قصو جوړول او په شعر کښې را وستل ډېر زیات قوت او اقتدار غواړی د شعر ابتدائي مرحله باید ډېر ساده کیف ولری او بسیط رنګ پکښې ولیدل شی.

زما په شخصی عقیده د پښتو لمړی شعر باید د لنډۍ په صورت وی او همدغه د پښتو لنډۍ چه زموږ د ملی ادب یوه غوره او خوندوره برخه ده چه اوس پکښې د پښتو دعالی او لوړ ادب ښې ښې نمونی پیدا کیږی د پښتو شعر آغاز هم کیدلی شی مګر دا خبره چه د اول وخت لنډۍ به کومی وی؟ او کومې لنډۍ به په کوم وخت کښې د پښتو د شعر لمړنۍ پټې وی؟ ډېره ګرانه معلومیږی چه اوس پکښې څه نشو ویلی او ډېر تحقیق غواړی. هر کله چه د دغې پټې دوری هر څه لاتر اوسه پوری زموږ له نظره پټ دی او د لیکونکو له تبصری لاندی نه دی راغلی په خصوصیاتو او ممیزاتو کښې ئې هم په تفصیل سره څه نشو ویلی او د یوی اجمالی نظریې په ډول همدومره وایو چه په دغه رومانتیکی دوره کښې د پښتو شعر د خپل ساده حیات په لحاظ د نثر قدر ظرفیت او استعداد درلود چه هر راز رزمی قصی او عشقی افسانی پکښې ویل کیدی او د وزن او قافیې په لحاظ یې هم لکه د نن ورځې مثنوی له شاعر سره زیاته مرسته کوله مګر د دی لامله چه پس له څو پیتو او مصرو پکښې قافیه بدلیږی او رنګینی پیدا کوی له مثنوی څخه زیات جذابیت لری او تر آخره خپل خوږوالی ساتی.

په دغه دوره کښې دغه کلاسیکی تشبیهات او استعاری په دغه رنګ نه لیدل کیږی او تعبیرات هم ټول ساده او عام فهمه دی- مطالب او مضامین هم په تصویری او تمثیلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول دی چه خطابی آهنګ او د امر و نهی لهجه پکښې په دغه ډول چه په کلاسیکی اشعارو کښې ئې وینو نشته یعنی دغه تعلیمی او تدریسی لهجه هلته نه څرګندېږی او مضامین هم د احساس او اعجاب په اثر د شعر په لمن کښې لوېدلی دی. سرې چه د انسان شعوری مراحل په نظر کښې نیسی او شعر ته د معنی او مفهوم په لحاظ ګوری داسی ایسی چه اول به فخری او حماسی اشعار په یوه بسیط او ساده ډول پیدا شوی وی او بیا به د عشق او جمال پرستۍ نغمی اروېدل شوی وی، وروسته تر دې به د اخلاقی او تعلیمی اشعار او بیا عرفانی او تصوفی شعرونه میدان ته راوتلی وی او کوم سیاسی او انتباهی نظمونه چه اوس وینو دا به له ټولو وروسته زېږېدلی وی.

دغه تقسیم چه د معنی او مضمون په لحاظ د یوی نظریې په ډول وښودل شو، زمونږ پښتو شعر چه اوس د دی وخت د معلوماتو له قراره له کوم وخته شروع کېږی دغه دورې په همدغه ترتیب ښئ، ځکه چه زمونږ تر ټولو پخوانی او لمړی شعر چه اوس مونږ ته معلوم دی هماغه د امیر کروړ فخری او حماسی شعر دی چه د مخه وښودل شو مګر مونږ دا نشو ویلی چه پخوا تر دغه شعره به د پښتو کوم بل عشقي غزل یا کوم بل راز شعر بیخي نه وي او له همدغه شعر نه به وروسته دا نورې دورې شروع شوی وي. ښائي چه مونږ به تر دغه شعره د مخه هم ډیر بل راز اشعار پیدا کړی شو مګر دلته مو مطلب دادی چه تر دغه شعر را پدې خوا په مجمل ډول مونږ ته د دغو دورو ترتیب څه نه څه معلومیږي.

له دغه شعر نه را پدې خوا د روښانیانو تر وخته پورې مونږ په پښتو شعر کښې د مضمون او معنی په لحاظ درې عنصره په واضح او ښکاره ډول وینو، چه حماسي، عشقي او دیني و اخلاقي اشعار ورته ویلی شو.

د حماسیاتو نمونه خو هماغه د امیر کروړ شعر دی چه فی الحاله د پښتو لمړی شعر بلل کیږي. وروسته تر دغه شعره څو نور پاخه او قوي شعرونه هم مونږ ته پټه خزانه راښئ چه دلته ئې د ښاغلی حبیبي له یوه کنفرانس څخه را اخلو چه د آریانا په مجله کښې نشر شویدی او د پښتو د ادب غوره او پخوانی سندرې ورته ویلی شو، چه له خپل زاړه آهنګ څخه هم خپل قدامت او پخوانی توب ښئ لکه چه د شیخ رضی او نصر یوه مکاتبه چه دغه دوه د تره زامن د (۳۵۱) په حدودو کښې یم له بله په شعر خبرې کوي او په دغه وخت کښې د پښتو د کلماتو تغیر او تصریف او استعمال هم راښئ چه بل راز رنګ او بڼه لري، شعرونه دادي:

(۱) شیخ رضی نصر د شیخ حمید ځوی ته لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الحـــاد پـــر لـــور دی تـــر پلـــل
گـــروه دی زمـــونږ وکـــوراوه
مـــونږ رو ښلـــی پـــه زیـــار نـــه
تـــا پـــه تـــورو تـــوراوه
لرغـــون ولـــی گروهیـــدلی
چـــه دې گوښـــی اړاوه
هغـــه گـــروه دی اوس اړه کـــړه
چـــه پلـــرو دی رنـــاوه
لـــودی ســـتا پـــه نامـــه ســـپك ســـو
کـــه هـــر خـــو مـــو درنـــاوه
نصـــره نـــه مـــوئې لـــه کهالـــه
لـــودی نـــه ئـــې پـــه کـــاوه
زمـــونږ رغـــا ده ســـتا لـــه گروهـــه
دور ځلـــوی پـــه رغـــاوه

(۲) نصر د شیخ رضی جواب داسې لیکي:

د الحـــاد پـــه تـــور تـــورن ســـوم
زه لرغـــون خـــو ملحـــد نـــه یـــم
زمـــا د ښـــنه هســـی تـــور کـــړی
کـــه ملحـــد یـــم د ښـــنه یـــم
لـــه اســـلامه نـــه تـــر پلمـــه
تورانـــو خخـــه پـــه تـــر پلـــه یـــم
گـــروه مـــی هغـــه لرغـــونی دی
اوس هـــم کـــروږ پـــه لرغونـــه یـــم
د اســـلام پـــر هســـك بـــه ځلـــم
وتورانوتـــه تیـــاره یـــم
د لـــودی ځـــوی ســـنتی یـــم
د حمیـــد د لـــوړ کهالـــه یـــم

تـــورانی دښـــن چـــه وائـــی
زه لـــه گروهـــه پـــه اړه یـــم
دائـــی تـــور تاســـی دروهـــوی
زه مـــومن ستاســـی پرتلـــه یـــم
د دښـــنو وینـــا مغـــږه
زه لـــودی یمـــه خـــو زه یـــم

پدی دوه شعرو کښې سړي ته معلومیږي چه د هغه وخت ځینې اشتقات بل راز و، او اوس بل راز شوی دی لکه: روښلی- وتوراوه- په کاوه- ځلم- دروهوی مغږه او داسی نور ... همدارنګه په هغه وخت کښې ځینې کلمات مستعمل و، چه اوس نه دی لکه:
گروه، وکوراوه، گروهیدلی، اړه کړ، رغاده، دورځلوی، کروږ او داسی نور ...
د همدغه وخت له اشعارو څخه د بیټ نیکه یو مناجاتی شعر هم د پښتانه شعرا په لمړی جز کښې ښودل شویدی چه سړی پکښې د خدای مینه، د قدرة جلال او جبروت د هغه وخت د شعر خوند او کیف مومی چه هغه دا دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویــــه خدایـــــه لویــــه خدایــــه — ســـتا پــــه مینــــه پــــه هـــر ځایــــه
غــــرو ولاړ دی د رنـــــاوی کښــــې — تولــــه ژوی پــــــه زاری کښـــــې
دلتـــــه دی د غــــــرو لمنــــــې — زمــــونږ کبــــردی دی پکښـــی پلنـــی
دا وګـــــړی ډیـــــر کــــړی خدایــــه — لویــــه خدایــــه لویــــه خدایــــه
دلتــــه لـــــږ زمــــــونږ اوربـــــل دی — وړو کـــورګی دی وړو بـــــر جـــل دی
مینــــه ســـتا کښــې مــونږ مېشـــته یــو — بــل د چـــا پــــه ملــه تلــه نـــه یــو
هســــك او مرکــــه نغښــــته ســــتا ده — د مــــــــړو وده لـــــــه تـــــــا ده
دا پالنــــــه ســــــتا ده خدایـــــه — لویــــه خدایــــه لویــــه خدایــــه

له (۴۰۰ هـ) راپدی خوا پته خزانه مونږ ته د خربنبون چه د سړبن ځوی دی او د شیخ اسماعیل چه د بیټ نیکه زوی دی دوه شعرونه راښئ چه دغه دوه د تره زامن ئې د بیلتون او بیلیدو په وخت کښې یو بل ته وائی او داسی آهنګ لری لکه چه دوه مین او خواږه یاران یو له بله بیلیږی، یعنی سړی لکه د دوه مینو سوی ناری داسی ایسی او د آدم او درخانی د مینی یادونه کوی. شعرونه دا دي:

(۱) شیخ اسماعیل د خربنبون د تلو په نسبت وائی:

که یــون دی یــون دی مخکښې بیلتــون دی — لــه کســې غــره څخــه ځــی خربنــبون دی
کــــــــه ورورہ وروره خربنـــــــــبون وروره! — تــه چــه بیلتــون کــړی زمــا ویــر تــه ګــوره
چــه ځـــی مرغـــی لـــه تـــوری کرغـــی لـــه — همزولـــی پاتـــه ځـــی څـــه برغـــی لـــه
د خــــدای دپــــاره خربنـــــبون یــــاره — چــه هیرمــو نکــړی زمــونږ کهــول واړه
زړه مـــــی رپیـــــږی یـــــار مـــــی بیلیـــــږی — بیلتـــون ئـــی اور دی ځـــان پـــری ســـوزیږی

(۲) خربنبون د شیخ اسماعیل په جواب کښې وائي:

بیلتانــه نــاره مــی وســوه پــه کــور بانــدی — نــه پــوهیږم چــه بــه څــه وی پــښ پــه ورانــدی
لــه خپلوانــو بــه بیلیـږم پــه ســرو سـترګو — دواړه ســترګی مــی پــه وینــو دی ژړانــدې
اســـماعیله ســـتا نـــارومی زړه ســـوری کـــه — بیلتانــه خربنـــبون بیـا لــه تــا پــردی کــه
نــه هیرېـږی کــه مــی بیــا نــه ستا یــادی کــه — پــه چــړو د ویربــه پــری ســی د زړه میرانــدی
ځمــه ځمــه چــه اوږد یــون مــی دی ومــخ تــه — دیانـــه څـــوری بـــه واچـــوم وتـــرخ تـــه
ستاســی یــاد بــه مــی وی بــس د زړه وســخ تــه — کــه دا مځکــه غرونــه ټــول ســی لانــدی بانــدې

څوك چه دی دوه شعرو ته په اول نظر وګوری پوهیږی چه د خربنبون او شیخ اسماعیل لهجه د شیخ رضی او نصر له لهجې څخه زښت ډیر فرق لری ځکه چه د دی دواړو وینا

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ او تاسی خبرو ته ډېری نږدې دی او محاوره ئې د دې وخت محاوری ته بیخی قریبه ده مګر بیا هم د کلام سیاق او روش ئې په پخوانیتوب شاهدی لی.
په همدغه وخت یعنی د (۴۲۵) په شاوخوا کښې د شیخ اسعد سوری یوه قصیده هم پټه خزانه راښئ چه هم پکښې د پخوانیتوب آثار ښه ډېر لیدل کېږی او هم په دغه وخت کښې د پښتو د شاعری ښه قوت ښئ او دا ورځنی معلومېږی چه دغه راز شعر ویل د ویونکی زیات اقتدار او یو عمومی استعداد او آمادګی غواړی- پدی قصیده کښې که څه هم ځینی کلمات لکه: فلك، بهار- ګل، خار- خونخوار- هزار- دار- انتقال- نیسان- نثار- سوګوار- کهسارا او داسی نور لیدل کېږی چه په مخکښېنو اشعارو کښې په دغه رنګ کلمات نه ګورو او دلته د یوې نوې اغېزی او رنګ بدلولو په ډول په دغه شعر کښې لیدل کېږی مګر ډېر نور داسی کلمات او اصطلاحات و محاورات هم شته چه دا قصیده د پښتو د ادب یوه لوړه، غوره او پخوانیِ نمونه معرفی کوی.
قصیده دا ده:

د فلك له چارو څه وکړم کوکار	ز مولوی هر ګل چه خاندی په بهار
هر غټول چه په بېدیا غوړېده وکا	رېژوی ئې پاڼی تاندی تار په تار
ډېر مخونه د فلك څپېړه شنه کا	ډېر سرونه کا تر خاورو لاندی راز
د واکمن له سره خول پری باسی مړسی	د بې وزلو وینی توی کاندی خونخوار
چه له برمه ئې زمری رپی رنګلو کښې	له اوکوبه ئې ډاری تیر و جبار
هم ئې غشی سکڼی ډال د زوبلو رو	رستمان ځنی ځغلا کاندی په ډار
چه ئې ملا وی نه کړیږی په غښتلیو	دا فلك پروکاڅه کاری ګذار
په یوه ګردښت ئې پرېباسی له برمه	نه ئې غشی د لیندیِ وی نه ئې سار
څه تېری څه ظلم کاندی ای لکه!	ستا له لاسه نه دی هیڅ ګل بی له خار
په ویرژلو لورنکړی په زړه کراړیه	پرنتلو اوروی د غم ناتار
هیڅ روغی مې په زړه نسته ستا له ځوره	بېلوی په ژړا ژړمین له یار
له تېریو دی اوښی خاڅی له اوریځیو	چینی ژاړی په ورېت ورېت ستا له شنار
نه به لاس له ځوره واخلی نه به لوری	نه به ملا کړی له بې وزلو له ترار
نه به زړه سوزوی په هېچا باندی	نه به پریوزې له ګردښته له مدار
نه به وصل کړی مین له بل مینه	نه به و درملې ټپونه د افګار
ستا له لاسه دی پراته زوبل زګیروی کا	هر پلو ته ټپی زړونه په ځار ځار
کله غوڅی کاندی مراندې د زړګیو	کله تبر باسی وګړی هوښیار
کله ټکی واچوی په نازولیو	کله خیری کړی ګرېوان د نمنځنی چار
کله غورځوی واکمن له پلازونو	کله کښېنوی په خاورو کښې بادار
زمونږ پر زړونو دی نن یا یو غشی وویشت	ودی زوبللو پر دی غشی هزار

پر سوریو باندې وير پرېووت له پاسه محمد واکمن چه ولاړی په بل دار

يو وار سو اسير پر لاس د ميرخمنو انتقال ئې وکړ قبر له بل وار

په سماوئی ودان آهنګران و په ټېنکه وپر درست جهان او څار

د محمود د ژوبلو رو په لاست کښېووت چه غزنه ته ئې باتلي په تلوار

نڼکياليو له قيد مرينه ده ځکه ستائی والوتله هسك ته پردی لار

تر نړی ئې غوره خاوری هديره کا د زمريو په بېريو کله وی څوار

په دی وير د غورو ګړی تورنمری شول په دی وير رڼا تياره سوله د ښار

ګوره څاڅی رڼی اوښې د دی غرونو دا کړونګی ساندی لی په شورهار

نه هغه زرغا د غرو نو په بيديا ده نه د رزګو په مسادی کټهار

نه غټول بيا زرغونيړی په لاښونو نه بامی بيا مسېده کا په کهسار

نه له غرجه بيا راځی کاروان د مشکو نه را درومی غور ته بيا جوپی د شار

د پسرلي اوره تودی اوښی تويوينه مرغلری به نيسان نکړی نثار

دا په څه چه محمد ولاړ له نړيه په ويرنه ئې سوغور ټول سوګوار

نه ښکاريړی هغه سور د سور په لتو نه ځلېړی هغه لمر پر دې ديار

چه به نجليو په نڅا پکښې خندله چه به پېغلو کا اتڼ قطار قطار

هغه غور په وير ناتار د واکمن کښنوست هغه غور سو د جاندم غوندی سور آړ

لاس دی مات سه ای فلکه چه وی وکا محمد غوندی زمری د مرينی ښکار

شين زړګی فلکه ولی لاولاړ ئی ای د غور غرونو پر څه نشوی غبار

مځکی ولی په رېږد لونه پرېوزی لاندې باندې سه چه ورك شی دا شعار

چه زمری غوندی واکمن ځی له جهانه چه څوك نکړی په نړی باندی قرار

سخ په تا ای محمد د غور لمر وې په نړی به نه وی ستا د عدل سار

ته پر ننګه وی ولاړ په ننګ کښې مړسوی هم پر ننګه دی په ننګه کاځان جار

که سوری دی په تګ وير کاندی ويرمن سول هم به وياړی ستا په نوم ستا په ټبار

په جنت که دې وتون زمونږ واکمنه هم په تا دی وی دېر لور د غفار

دا قصيده شيخ اسعد سوری د امير محمد سوری د مړينې او بنديتوب په نسبت ويلی ده چه دغه نومړی پادشاه د سلطان محمود د تاخت و تاز په وخت په غور کښې بندی ونيول شو او هماغسی بندی غزنی ته را واستول شو خو په لاره کښې ئې بنديتوب په مړينه بدل شو.

پدې قصيده کښې هم ډېر پخوانی تصريفات او زړه صرف و نحوه زاړه لغات وينو چه له دی لاندينيو کلماتو څخه معلومېږی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

(رپی- ډاری- ژوبلور- زمولوی- ځغلا- لور- روغی- درملی- ودی ژوبلله- سماو- زرغا- رېږدل) او داسی نور ... چه اوس ئې د نن ورځې په محاوره کښې نه ګورو او نا اشنا ایسی.

ادبی تعبیرات او خواږه محاورات هم پکښې په ښه پیمانه ځای شویدی چه د فلك ظلم او سنګدلی، د دغه پادشاه شهامت او د ده په حال د هر چا او هر شی تاثیر او د زمان و مکان بل رازوالی سړی ته په بدیعو او عجیبو الفاظو کښې ښئ لکه وګړی تورنمری کېدل، د غرونو رتې او ښې خڅېدل د ګرونګی ساندی- د وریځو ژړا- د زړګیو مراندی غوځول- په نازولوټکی اچول- آسمان ته په زړه کراړویل- د زمرو رپې- په غشو باندی ډال سکڼل- د رستمانو ځغلا- د واکمنو له سره خول پری ابستل- د زرکو په مسا کتهار- د پسرلی د اورو تودی اوښې تویول.

او بیا د دی ټولو په اخر کښې د شنه زړګی خاوند یعنی فلك ته دارنګه خطاب چه ولی ولاړیې؟ او د غور غرونو ته ویل چه ولی نه غبار کېږئ؟ او بیا ځمکی ته امر کول چه ولی په رېږدلو نه پرېوزی او ولی نه لاندی باندی کېږی چه دغه شعار ورك شی- دغه راز شاعرانه تعبیرات هماغه ادبی سحرونه دی چه وینا شعر کوی او په شعر کښې یو بل راز کیف و اثر پیدا کوی.

کوم ادبی قوت چه په دغه قصیده کښې وینو او ښه تعبیر هم ترینه نشو کولی بیا ئې د پښتو په یوه بل شعر کښې دوه سوه کاله وروسته یعنی تر (۶۰۰ هـ) وروسته د شیخ متی په یوه مناجات کښې ګورو چه د لوی خدای محبت، د جمال ننداره د عشق لیوالتیا او د حقیقت و عرفان رڼاوی پکښې په ډېر شاعرانه کیف معلومیږی او سړی ویلی شی چه دغه راز پوخ او ښکلی شعربه په ډیرو ژبو کښې په دغومره عمر او پخوانیتوب خدازده چه پیدا کړو:

شعر دا دی:

پـر لویـو غـرو هـم پـه دښـتو کښـې
پـه لـوی سـهار پـه نیمـو شـپو کښـې

پـه غـاړه رېغ او پـه شـپېلکو کښـې
یـا د ویـر ژلـو پـه شـپېلو کښـې

ټـول سـتا د یـاد نـاری سـوری دی
د سـتا د مینـی ننـداری دی

جنـډی زرغـون کـه پـه بیـدیا دی
د بـربڼ خواتـه پـه خنـدا دی

ترنـك چـه خـړ دی پـه ژړا دی
دا ټـول اغېـز د مینـی سـتا دی

ټولـه ښـکلا دی سـتا لـه لاسـه
ای د پاسـوالو پاسـه پاسـه

کـه لمـر روښـانه مـخ ئـی سـپین دی
یـا د سـپوږمیه تنـدی وریـن دی

کـه غـر دی ښـکلی پـر تمـین دی
لکـه هنـداره مـخ د سـین دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا د ښکلا دا پلوشه ده   دا ئی یو سپکه ننداره ده
دلته لوی غرونه زرغونېږي   د ژوند ورمی پکښي چلېږی
بورا وی شاوخوا کرېږی   سترګی لیدو ته ئی هیښېږی
لویه خاونده ټوله ته ئی   تل د نړۍ په ښکلېده ئی
خاونده ښکلی ستا جمال دی   ښکاره ئی لور په لور کمال دی
که ورځ که شپه که پیړۍ کال دی   ستا د قدرت کمکی مثال دی
ستا د لور ونویوه رڼا ده   دلته چه جوړه تماشا ده
زړه می دا ستا د مینی کور دی   سوی د عشق په سوزند اور دی
رپ ئی وتا ته ستا پر لور دی   بی له دی هیڅ دی ورك ئي پلور دی
ستا د جمال په لیدو ښاد دی   که نه وی دغه نور برباد دی
په غرو کښي ستا د عشق شپیلکی دی   د دی نړۍ په عشق سمي دی
که غټ که ووړکه پنډنړی دی   ستا د جمال ځری هر شی دی
چه پر دنیا می سترګی پری سوی   ستا د جمال په نینداری سوی
نه هسك نه مځکه وه تورتم و   تیاره خپره وه ټول عدم و
نه دا ابلیس نه ئی آدم و   ستا د جمال سو چه پرتم و
چه سو ښکاره ښکلی دنیا سوه   د پنځ پر لوری ئی رڼا سوه
زه چه څرګند پردی د نیا سوم   د ښکلی مخ په تماشا سوم
ستا پر جمال باندی شیدا سوم   له خپلی ستی را جلا سوم
په ژړا ژارم چه بېلتون دی   یمه پردیسی بل می تون دی
وګرو ولې متی ژاړی   سوری ئی اوری غاړی غاړی
څه غواړی؟ څه وائی څه باړی؟   خپل تون او تورو کلی غواړی
چونی چه ببل شی نیمه خواسی   تل ئی د بڼ په لور ژړا سی

پدی شعر کښي شاعر د قدرت په ټولو مظاهرو کښي یوه خدائی مینه او جمال ګوری او په دنیا کښي یو داراز سیر کوی چه بی له شاعره ئی بل هېڅوك نشي کولی.
دلته شاعر په لویو غرو او دښتو کښي، د سهار په رڼا او د نیمی شپي په تیاره کښي، د ویرژلو په شپیلیو او د ګلونو په پاڼو کښي، د خړو او سپینو دریابو په تماشا، د لمر او سپوږمۍ په سپین مخ، د غره په ښکلیتوب او عظمت کښي، د ژوند په ورمو او د بوراګانو په کرېدو کښي په شپو ورځو، کلونو او پیړیو کښي همدغه یو شی ګوری چه دی ورځنی د ښکلا په پلوشه، د مینی په نندارہ او د قدرت په یوه کمکی مثال تعبیر کوی او بیا وائی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چه زړه د عشق او مینې کور دی او په همدغه قیمتي متاع قیمت پیدا کوی، په همدغه ننداره ژوند او خوشحالی کوی او په هر ځای او هر شی کښې دغه تماشا کوری.
د نړۍ سمی په عشق سره دی او دنیا ټوله د جمال په رڼا کښې پیدا شوه، ما چه دنیا ته کتلی د جمال په ننداره او د ښکلی مخ په تماشا یم، د همدغه جمال په تماشا شیدا او له خپلی ستې جلا شوم ځکه لکه یو مسافر د بېلتون له لاسه ژاړم او لکه له ټولګۍ بیل چوڼې نیمه خوایم. د شیخ متی له دغه مناجات او ځینو نورو اشعارو څخه د (۴۲۰) په حدودو کښې ویل شویدی معلومېږی چه په دغه وخت کښې د پښتو شعر په ښه قوت کښې و، او ښه ښه شاعران ئې درلوده چه د اشعارو نمونې ئې متاسفانه ډېرې لږې په لاس راغلی دی مګر له همدغو لږو نمونو نه هم معلومېږی چه د پښتو شعر په دغه وخت کښې څه رنګ او څه ښېګڼې لرلې؟ د شیخ متی مناجات خو مو ولید اوس د دغه وخت یو بل شعر چه د قطب الدین بختیار دی او د عشق و مینی سوی پکښې لیدل کېږی وګورئ! دا شاعر هم له (۴۰۰ هـ) څخه شل دیرش کاله وروسته مړ شویدی.
شعر دا دی:

وېـر مـې زړه سـوری سـوری کـړ — راتــــه وګـــــوره ملـــــــوکی!
پــه بېلتــــون کښـــې دې وباســـم — لــــه خوږمنـــــه زړګـــی کـــوکی

راتـــه وګـــوره ملـــوکی
راتـــه وګـــوره ملـــوکی

د بېلتــــون اورونــــه بـــــل دی — هــــر ګـــړی مـــې زړګـــی ســــوزی
لیــــــونی یمـــــــه د مینــــــــی — ســــــوزم زه لکـــــه پېلـــــوځی

راتـــه وګـــوره ملـــوکی
راتـــه وګـــوره ملـــوکی

غــــــوروڵی دی او ر بـــــــل دی — اور زمــــا پـــه زړګـــی بـــل دی
زه بختیـــار خـــاورې ایـــرې شـــوم — پــه اور ســـوی مـــې ګوګـــل دی

راتـــه وګـــوره ملـــوکی
راتـــه وګـــوره ملـــوکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ پدې ساده او روان شعر کښې چه هيڅ راز تکلف نه ليدل کيږي څومره خوږوالی او سوی ليدل کيږي او په عين سادګی کښې څه سوزناك اثر دی. په ظاهر کښې ډيرې ساده خبرې دي مګر هر څوك پوهيږي چه يو مؤثر شعر او ښه نغمه ده، آهنګ او تعبيرات او خطاب ئې د پښتو اېسي او په رښتيا له يوه خوږمن زړګی نه راوتلی دی.

تر (۴۰۰ هـ) پوری چه مونږ د پښتو اشعارو ګورو شعر راته يوه روحانی نغمه او د زړه غګ معلوميږی چه له تکليف او تصنع څخه ئې لمن پاکه ده او نهايت ساده ښايست لری، مګر وروسته تر دی ورته دغه حال نه دی پاته شوی او ورو رو لکه د هوا مرغه زمکی ته راښکته شوی او خپله هغه لوړتيا ئی نه ده ساتلی، د مغلو د خړسيلاب له راتګ سره ئې خپل هر څه ورك کړي دی او کله کله د محض نظم په بڼه هم ښکاره شويدی، له دغه وخته را پدی خوا د پښتو شاعران او د پښتو شعر ډېر لږ او ډېر ضعيف معلوميږی تر څو چه د روښانيانو په دوره کښې بيا سر را جګوی او د ختکو له دورې نه ئی يو بل راز حيات شروع کيږی او له دغه وخته بيا پکښې ځينی تحولات څرګنديږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روښانيانو دوره

د پښتو او پښتونخوا خزان چه له شپږم قرنه را پدی خوا شروع کيږی او په اوم ﻫ قرن کښې د پښتو د ادبی کاروانو بلې لمبې له نظره غائبيږی د پښتو هر څه د مغلوله خړو سېلابونه ضرر مومی او پدې هيواد کښې بی د تورو لړو، زوررو سيليو، راز راز طوفانو، او ويرووونکو هيبتناکو تيارو څخه نور څه نه ليدل کيږی يا په بل عبارت په مونږ باندی يوه د بدبختۍ توره شپه راځی چه څو قرنه عمر لری او لکه د هجر شپه بيخی سبا کيږی نه چه ناڅاپه د لسم قرن په ۳۲ کال يوه د اميد رڼا پيدا کيږی او د عبدالله انصاری په کور کښې يو طفل دنيا ته راځی چه په دغه وخت کښې هېڅوك ورځنی نه دی خبر چه دا څوك دی او څه کوی؟ مګر وروسته ئې ټول پېژنی چه د پښتون په علمی، ادبی او سياسی حيات کښې ډېره اغيزه او لوی تاثير لری چه څوك ورته پير روښان او څوك پير تاريك وائی، په پيری کښې خوئې هېڅوك شك نلری مګر رڼا او تياره ئې د بحث لاندی ده، او دا هم څه ګرانه خبره نه ده، هر سړی دوستانو ته يو راز او دښمنانو ته بل راز ايسی د څوارلسمی شپې سپوږمۍ که د يوه کاروان او قافلی دپاره رڼا لری دغلو دپاره په حقيقت کښې همدغه شپه تياره ده دا بحث زمونږ په بحث او بيان کښې څه اصلی برخه نلری ځکه ورځنی په ځنګ تيرېږو او وايو چه روښان هر څه چه و او هر څه ئې چه خلق بولی د پښتو په علمی او ادبی خدمت او د پښتو په عرفانی او ملی خدمت کښې ستره برخه لری او د ده په نمسيانو او پيروانو کښې لکه ميرزا خان انصاری، دولت لوانی ديوان لرونکی پاخه شاعران پيژنو چه د پښتو د شعر او شاعری ډيوه ئی بله کړی او زمونږ هغه مړه اورونه ئی بېرته تازه او روښانه کړيدی- مونږ دلته د همدغو دوو شاعرانو په شعر او شاعری خبری کوو او دغه شاعری د پښتو د شعر يوه نوې دوره بولو ځکه چه دغه شعر د رنګ او بڼی په لحاظ له ماضی او مستقبل نه ځان بېلوی او بل راز ايسی.

د مخه مو وويل چه تر روښانيانو پخوا د پښتو شعر د مضمون او معنی په لحاظ دری عنصره درلوده چه په حماسی عشقی او دينی اشعارو ورځنی تعبير کيږی. مګر هغه حماسيات د ځېکو د دوری له حماسياتو څخه فرق او مخصوص رنګ لری ځکه چه د ځېکو د وخت حماسيات په ملی احساس بنا دی او هلته دينی رنګ غالب ښکاره کيږی- د روښانيانو په عصر او زمانه کښې د پښتو شعر وار د واره تصوفی بڼه پيدا کړه او سرحد ئی له فلسفی سره ډېر نزدی شو، کومه عام فهمی او ساده ګی چه د پښتو شعر لرله هغه په رموزی او پيچيده مضامينو بدله شوه او باريکو افکارو پکښې ځای ونيو- د دی دوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړی شاعران او امامان میرزا خان انصاری او وروسته تر ده دولت لواڼی بلل کیږی، دوی دواړه مخلص او ارزانی هم خپل ملګری ښئ او په شعر کښې ښه برخه ورکوی چه ټول د میا روښان شاګردان او پیروان بلل کیږی او د پښتو په شعر کښې ئې علمی کیف او تدقیقی شعور پیدا کړیدی. پدی دوره کښې که څه هم د موضوع په لحاظ شعر خپل مخ بلی خواته ګرزولی او خپله قبله ئې بدله کړیده مګر شاعرانه مزاج پکښې ښه روزل شوی او شاعریت یو علمی او عرفانی حیثیت موندلی دی، پدې وخت کښې د پښتو شعر د معنوی تحول په لحاظ له پخوانۍ دوری ښخی ځان بېلوی او نوی دوره حسابیږی، د دی دوری په اشعارو کښې سړی ته یو بل عالم او نوی دنیا ځلیږی چه هر څوك ورځنی تعبیر نشی کولی دلته عشق او جمال هم بل کیف او بل ډول پیدا کړیدی او دنیا ته هم له بلی خوا کتل شویدی، شاعر له محسوساتو هغه خوا نور څه ګوری او داسی خبری کوی چه هر څوك ئې معنی نشی کولی، په دغه وخت کښې نه پوهیږو چه د ما وراٴ المادی فلسفه د شعر محفل ته راغلی ده او که شاعر د خپل خیال په رڼا کښې فلسفی دنیا لیدلی ده چه د حسن او جمال اصلی مرکز ته اشارتونه کوی او د ګلزار په لیدو د بهار ثنا وائی.

د دې دورې لمړی پهلوان میرزا خان انصاری دی چه دلته ئې په شعر او شاعری باندی خبری کوو:

میرزا انصاری د یوولسمی پیړۍ شاعر چه په (۱۰۴۰ هـ) کښې وفات شویدی اصلی نوم ئې فتح خان دی او د خپلی استوګنی ځای خیبر ښئ دی د پیر روښان له ټینګو مریدانو او پیروانو څخه ګڼل کیږی او خپله ټوله رڼا د روښان د جلوې اثر بولی او وائي:

ای میرزا روښان په هر لوری جلوه کا
د تبـریـز افتـاب را وخوت له بنیره

یعنې میرزا هم د پښتنو مولانای روم دی چه د ده شمس تبریز هم پښتون دی او په میا روښان شهرت لری څنګه چه رومی د خپل تبریزی پیر د برکت په رڼا کښې هر څه ګوري او ځان د هغه پیرو معرفی کوی دغه شان انصاری هم وائی:

د میرزا کلام روښان دی- پیرروښان له برکته

دا متصوف او عارف شاعر چه پخپلو عارفانه اشعارو کښې سړی ته عطار او رومی او سنائی یا دا راز نور د معنی شاعران یادوی د شعر په سکندری آئینه یا جهان نما جام کښې خلقو ته یو بل عالم ښئ او سړی له عرفانی اسرارو سره اشنا کوی د همدی لامله د ده یو رموزی رنګ او آهنګ لری چه هر څوك پری پوره نشی پوهیدلی- دی په حقیقت کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عرفانی افکارو او نظریاتو په لحاظ عیناً (روښان) دی چه وروسته شاعر شوی دی او یوازی ظاهری بڼه بدله کړېده لکه چه پخپله وائی:

د میرزا په خوله وئېږم
یو روښان بی رنګه زه یم

میرزا که څه هم د دې ښکاره عالم زیبائی او ښایست پوره لیدلی دی مګر معنوی جمال ته ئی هم په ځیر ځیر کتلی او هغه عالم ورته لا ښایسته ښکاره شویدی همدغه سبب دی چه عرفانی او علمی جمال ته ئی ځان رسولی او په دغه روښانه ډیوه ئې نور هر څه بدل کړیدی لکه چه له دې لاندې بیتو څخه ئې دا حقیقت ښه څرګندېږی:

زه دې تـل ویـنم زمـا سـاقی دلسـوزه
چـه د شـپې دې رڼـا زیاتـه ده لـه روزه

د صـورت عـالم کـه هـر څـو ښایسته وی
د معنـی زیبـائی زیاتـه ده هنـوزه

عارفـان دې پخپـل علـم ښایسـته کـړه
او د دم نتـه د هـر زنـده پـه پـوزه

تـه بـه بـار د امانـت زغمـلای نشـی
د صـلاح پـه لار څـړه ځـه نـو آمـوزه

لـوی کامـل د دواړو کونـو پهلـوان دی
پـه مـدد ئـی قافلـه تـر ځایـه بـوزه

کـه صـراط پـرکم دلیلـو تـوره شـپه ده
د مرشـد نغـو تـه ډیـوه ګڼـه افـروزه

ښـه پتنـګ چـه ډیـوه ولیـده روښـانه
پـه لیـدو ئـې پټـه مینـه کـړه عیانـه

بینـائی پـه روښـنائی بانـدی شـیدا شـوه
د خپل ځـان خبرئـی بیا مونـده لـه ځانـه

پـه سـوو مـرګ ئـې د وصـال دپاره وغوښـت
پـه ژونـدون شـوه جـدائی پـر بانـدی ګرانـه

پـه خـاطر ئـی تـل تـر تلـه نوبهـار شـه
د ګلزارانـدوه ئـی نشـته لـه خزانـه

هـر زمـان ئـی د معنـی پـه سترګو ګـوری
پـه هـر څـه کښـې هـر نشـان دی بـی نشانه

میرزا د هست و نیست، وجود او عدم په ژوره معنی کښې هم غوټې وهلی او ډېر عمیق پکښې ننوتلی دی چه د همدغی ژوری کتنی په اثر کښې د وحدة الوجود په فلسفه قایل شوی او د تناسخ رنګ هم د ده په افکارو کښې ځای ځای څرګندېږی د نمونې په ډول د ده د دیوان دا لاندې بیتونه وګورئ!

(۱)

زه بـه څـه وایـم چـه څـه یـم
نیسـت و هسـت واړه پـه ده یـم

هـر چـه نیسـت شـی لـه هستۍ نـه
د هسـتۍ معنـی ئـی زه یـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وصال په هوا ځمه | د دې لامکان مرغه یم
ګه ذره د لمر په مخکښې | ګهی غوټه پر اوبه یم
یو ځلور عنصر مې واغوست | د آسمان پر مخ اوده یم
له وحدته په کثرت شوم | هغه نشته چه زه نه یم
زه شنوا په کل غوږونو | دانائی د هر یوه یم
توانائی مې په هر ځا کښې | بینائی د هر لیمه یم
ارادت مې دی له واړه | بیا راضی په دا خپل کړه یم
له بدانو مې بدی ده | له نیکانو سره ښه یم
د نیکبخت په برخه شهد | د کمبخت په ځان لشه یم
له هر ځا یم په هر څه کښې | خزان نلرم تازه یم
د میرزا په خوله وئیږم | یو روښان بی مثله زه یم

(۲)

دا کلام د حقیقت په ژبه وایم | لکه ذات په هر صفات کښې خیرستایم
زه کښې د نباتاتو واړه ساتم | هم ژغروی د زنده سرو واړه یم
یکه تنها لکه الف یم بی نقطه | په یوه وجود محیط په کل اشیایم
په یقین یقین نزدی په ګمان لری | په دیدن له دواړو کونو ماورایم
د نیکانو سره ښه بدیم له بدو | و هر چاوته د خپل عمل سزا یم
و عارف ته څره مخ یم په هر لوری | د دوبین پر مخ ګمان زه ئی تر شایم
زما ذات په دواړو کونو نه ځائیږی | په قفس کښې وئیدلی د میرزا یم

د دې دوه شعرونو اشاراتو او سترګکو نو څخه به دا معلومه شوی وی چه د میرزا په اشعارو کښې د تصوف، عرفان او فلسفی ډیرې رڼا وې ګډی شویدی او راز راز جلوې پکښې لبدل کیږی دا د میرزا ډیر عرفانی او شاعرانه اقتدار دی چه دغه راز لوړ او پیچلی مضمونو نه په دغه ډول په شعر کښې ادا کولی شی او سره له دې ټولو اشکالاتو چه د مضمون او مفهوم له کبله د ده په مخکښې شته شاعرانه آهنګ هم نه پریږدی او خپل کلام ته وچ فلسفی رنګ نه ورکوی- که تاسی د میرزا اشعارو ته ښه ځیر شی ډیر ځله داسی شعرونه پیښیږی چه سړی په معنی ښه نه پوهیږی مګر په خوندئې پوهیږی- د ده اشعار هم لکه د موسیقی نغمې یا لکه د بلبلو سوې سندرې سړی ته راز راز تخیلات او خوندور خاطرات پیدا کوی مګر په کلماتو او الفاظو ئی هر څوك نشی پوهیدلی د نمونی دپاره ئې دا څو نور شعرونه هم ولولئ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱)

چه د یار په نامه مینه دم په دم کړم　　دغه یاد به ئې د خوږ خاطر مرهم کړم
د جهان و هوسونو ته مې شا شوه　　مشغولا په هر زمان د یار په غم کړم
په سپین مخ به سپینی اوښی زغلومه　　پر دا یخ به د حباب صورت رقم کړم
دا حباب چه د دریاب په مینځ کښې مات شو　　رنګ و نوم ئې له دریابه سره سم کړم
عام وخاص په هسې حال را خبر نه دی　　چه په کومه تخته کښل په کوم رقم کړم
د کثرت په عددونو قطرات دی　　چه فانی خوی ئې فانی شی نوم ئې یم کړم
په یکتا نظر به واړه عالم وینی　　کل اشیا به ورته جام لکه د جم کړم
په وروستۍ ورځې د قام پوښتنه نشته　　اخرین به تر قدیمه مقدم کړم

(۲)

که یو ځل د زړه له حاله ووېږم　　په رښتیا به په عالم کښې نه ځائېږم
حقیقی ژوندون زما د یار لیده دی　　یو زمان ئې بی دیدنه نه پائېږم
د زړه حال مې خپل اشنا وته څرګند دی　　او په خلق ملامت یم نه قلبېږم
اشنائی عجب بهار په مخه راغله　　جدائی لکه خزان ځنی ترهېږم
دې لاله د زړګی داغ پر پاڼو راوړ　　زه اوریځ د نوبهار باندی وربېږم

(۳)

زه څرګند د محبت په بنه بنیادیم　　له نیستیه هم په دا هستی ابادیم
په ازل مې د اقرار په ژبه و وې　　تر ابده وفادار پخپل میعاد یم
امانت چه اسمان زمکی ورلی نشو　　اوس ئې زه په دا عاجز صورت عماد یم
په اختیار مې هسی ظلم په ځان وکړ　　له دې قصده د جهول په نامه یادیم
که د جهل بار مې لری شی له سره　　بی ګمانه د صفی ادم اولاد یم
په اختیار مې له کل نهی لاس وکښلی　　بی اختیار دواړو امرو انقیاد یم
په ظاهر صورت دیار له یاری ګوښې　　په باطن له یاره یو په اعتقاد یم
کل عالم مې په نظر کښې واړه وینم　　او هر چېری د اشنا په دیدن ښادیم

(۴)

د بلبل چه اشنائی شوه له سمنه　　د دی ګل په مینه راغی تر چمنه
دا تمام صورت د زړه په رضا درومی　　او د زړه سفر د سترګو له روزنه
که هر خوی په حجابونو کښې دی نغښتی　　د دیدن په مینه واوت له بدنه
اختیارئې د پتنګ تر فهمه ښه شه　　چه پر بله لنبه پریووت له چلنه
دا شتا محبت زور وربانده وکړ　　دغه اور پری ښایسته شو تر ګلشنه
په باور کښې له جمله اختیار واوت　　له مرده وسره پروت دی بی کفنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه صورت ئی د یوسف بوی ئی د مښکو — او د عشق لوګی ئی ځی له پیرهنه

(۵)

زه چه ډېره ډېره مینه په ګلزار کړم — په هر څه کښې نندارة د دی خپل یار کړم
که طالب په اندیښنو کښې تفکر دی — زه به ئی د محبت په غږ بیدار کړم
یو زمان به فراغت وربانـدی نه وی — که زه ځان پخپل دستورورته سینګار کړم
په هر لور به لاعلاج را پسی ګرزی — چه د خور زر ګوتی مینه ئی مهار کړم
که مجاز د حقیقت له مخه واخلم — دا اوربښتی به تر بله ډیوه ځار کړم

(۶)

څوك ئی څه پېژنی کوم دی — ذات ئی ذات او نوم ئی نوم دی
د مېوی دی هم له لونه — یوخ ئی پوخ دی اوم ئی اوم دی
له ذری دی هم له لمره — بیا له ورمی له نجوم دی
له سردی څخه خزان شو — له ګرمی څخه سموم دی
په نیستی کښې ئی هستی ده — په هستی کښې ئی معدوم دی
مدرس پری نه پوهېږی — دا د سپین علم رقوم دی
په جاهلو کښې اجهل شو — چه له دی علم محروم دی
چه پخپله فضولی که — زړه ئی تور شو رنګ ئی شوم دی
امانت ئی پر ځان واخست — دی جاهل په ځان ظلوم دی
د خپل ځان تر سیوری کښیناست — د ګمان په ساړه موم دی
چه له پته شرك خلاص شی — ګناه نلری معصوم دی
عام و خاص ئی خادمان دی — دی د کل عالم مخدوم دی
روښنائی د کل عالم شو — په هر څه کښې دی مکتوم دی
حیاتی دی د حیات — دانائی د هر معلوم دی
اراده ئی ده له واړو — دی حاکم د هر محکوم دی
ګویائی له ګویاو، — شنوائی د هر مفهوم دی
چه د تن له خوی و مری — دی په خاص رحم مرحوم دی
رنګ په رنګ لښکر ئی جوړ کړ — اوس و خاوری تی هجوم دی
چه د فقر په اورو سو — دغه سوخت په مرز بوم دی
تی باقی صفت وګوره — پر فانی باندی مقسوم دی

د (مرزا) جامه ئی رنګ کړه
یو عجب بی مثله خوم دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په رښتيا چه د ميرزا جامه په يوه عجيب خم کښې رنګ شوېده او څه چه دی وائی مدرس ورباندې نشي پوهېدلی ځکه چه دی د سپين علم له رقومه غرېږی او نور له دغه علمه محروم دی، په عامو او خاصو کښې هېڅوك نه پوهېږی چه دی په کومه تخته کښل او په کوم رقم ليك کوی، خلقت ته په يوه عجيب نظر ګوری او وجود د ګمان په ساړه موم بولی، له ژوندو څخه په بی کفنه مړو او بی اختياری تعبير کوی، او وائی چه عالم د مينی په جاذبه بی اختياره يوه سره اورته ځان غورځوی او د ځان ژغورلو هيڅ واك نلری.

وروسته له ميرزا انصاری څخه (دولت نوحانی) هم په شعر او شاعری کښې په ده پسی ورې ټول کړی او د ده شاګردی ئی کړېده لکه چه پخپله وائي:

ميرزا ګنج راته خپل کوروشو دغنی شوم	بيهوده منت به ولې د بل چا کړم
محقق وحدتی کان د تصوف و	په رموز ئې په همه علم دانا کړم

دولت د پلار له خوا حسن خيل لوانی دی او مور ئې ورډګه وه، د خپل پلار نوم دادا وښئ او ځان هم له ظاهری علمه نا اشنا او د الهامی شعر خاوند معرفی کوی لکه چه پدی دوه بيتو کښې وائي:

چه الهام رابانـدی وشـو ګوينده شـوم	يو بيت هم جوړاوه نشو بی الهام ما
ظاهری علم مـی هيڅ ډېر نه دی کړی	د معنـی پـه قـوت ووايـه کـلام مـا

دولت لکه چه پخپله اظهار کوی او له اشعارو نه ئی هم څرګنديږی د افکارو او معنی په لحاظ د ميرزا خان انصاری يو غښتلی او پياوړی شاګرد او پيرو دی چه د پير روښان د مريدی دعوه هم کوی مګر شعر ئې د افادې او عام فهمی له کبله لکه د ميرزا شعر هومره ګران او پيچلی نه دی او د شاعری خواته هم زيات را لنډ شويدی خو سره له دی ميرزا، ارزانی، مخلص خپل مساوی يا له ځانه پورته ګڼی او نور شاعرانو ته پخپل وخت کښې په کمه سترګه ګوری لکه چه پدی بيت کښې وائي:

بی ميرزا بی ارزانی بی مخلص ياره
بل شاعر برابر نه دی پښتون ستايو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت هم لکه میرزا خان انصاری د شعر یو پوره دیوان لری مګر د ده په دیوان کښې د لفظی او معنوی تقسیماتو په لحاظ هر راز شعرونه وینو او هر څه پکښې پیدا کولی شو- دولت وروسته د میرزا تر وفاته (۱۸) کاله خو په یقینی ډول ژوندی دی مګر وروسته تر دې نور نه معلومیږی چه څومره موده په ژوندی و، او په څه وخت کښې وفات شویدی مګر دا معلومه ده چه دی تر (۱۰۵۸) پوری د خپل یوه شعر په استناد یقیناً ژوندی و، او تر ده د مخه میرزا خان انصاری په (۱۰۴۰) کښې وفات شوی، او د دوی دواړو پیر او مرشد میا روښان په (۹۹۴) کښې له دنیا نه تللی دی، د دی تاریخونو له قراره معلومیږی چه دولت به د میرزا په واسطه ځانته د میا روښان مرید وائی ځکه چه دغومره عمر چه دولت پکښې د میا روښان په وخت کښې د مرید توب وړ وبلل شی او بیا تر (۱۰۵۸) پوری ژوندی پاته شی له عادی عمرونو څخه لږ څه متجاوز معلومیږی:

دولت پخپله شاعری کښې څومره چه له تصوف او فلسفیانه افکارو څخه متاثر معلومیږی هماغومره له عشق او مینی څخه هم متاثر دی او غزلی آهنګ ئې په اشعارو کښې زیات څرګند دی او لهجه ئې هم لکه دمیرزا لهجه دومره مبهمه او مجمله نه ده، د مثال په ډول ئې دا څو شعرونه وګورئ!

لمړی نمونه

هر زمان چه اشنا نه وینم بیمار شم　　په جهان کښې بینوا زار و نزار شم
د پریشان خاطر ارام مراد مې یار دی　　که بی یاره بل هوس لرم زه خوار شم
ګهی مست په میخانه کښې افتاده یم　　ګه صوفی په نماز ودرم هوښیار شم
د اشنا د درګاه خاوری به پری نردم　　د تهمت په سنګ که زرځله سنګسار شم
چه نظر می د دلبر په جمال وشی　　هغه دم له خپل وجوده په فرار شم
د وحدة په مقام ځان یواز وینم　　چه نظر می په کثرت وشی بسیار شم
لون لون بازی کړم له خپله مخه　　ځنی ځای ګل لطیف چیری تیز خار شم

دوهمه نمونه

د هر چا مینه وطن دی　　حب وښلی تن په تن دی
چه د عشق په تیغ شهید شی　　خونبهائي پاك دیدن دی
د عاشق په دا عالم کښې　　لوی هنر د سردادن دی
چه یار مخ ورځنی پټ کا　　هغه دم ئې ځنکندن دی
دلبری کوی شرینه　　تهمت ولی په کوهکن دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسیده هغه ته وائی
چه ئی پېژندلی من وی

د توحید خورشید نه وینی
خود بین شب و روز لیچن دی

هر مؤمن یو تن یاد شوی
په خطا که په ختن دی

دریمه نمونه

په اخلاص طلبکاریو یو د جلیل دی
چه فرزند قربان په دالار کړ خلیل دی

ژر اسان به ومقام ته ورسیږی
چه ئی بار د ګناه سپك طاعت ثقیل دی

بی هادی پدی خونخواره لاره مه ځه
رهنمای د دی رښتینی لار دلیل دی

معرفت لره ئی هر سړی پیدا کړه
د دنیا طالب شو ډېر د حق قلیل دی

د کلام په معنی هر خوك نه پوهیږی
د زبان لوستن اسان ګران ئی تاویل دی

لوی لښکر ئې د نمرود د جش مات کړ
د مولاسپاهی هلك بق ابا بیل دی

هر عاشق چه دلبر مخ ورته ښکاره کا
که له سر او ماله تېر نشی بخیل دی

څلورمه نمونه

په ظاهر باطن چه ګوری سبحان یو دی
صورتونه ډېر لیده شی جانان یو دی

د کثرت په حسابو نو غلط مشه
مومنان هر څو انبوه دی ایمان یو دی

په صدف کښې درخالص په مارکښې زهر
بارنده په هر ځای ابرنیسان یو دی

رنګ رنګ ګل ځنی پیدا شی په پټی کښې
چه ګیاه پری زرغونیږی باران یو دی

که لښکر حشم ئې ډېر لیده شی څه شو
چه په حکم ئې عمل شی سلطان یو دی

د معشوق عاشق جامه واغوندی راشی
عشق باقی شاهد مشهود بی ګمان یو دی

پری مؤمن کافر ماهی چندخه زیست کا
پاك دریاب ببحده لوی بی پایان یو دی

د مجاز په څو څادرو ئې مخ پټ که
د دولت د زړه انیس پټ عیان یو دی

پنځمه نمونه

زه اول چه له وحدته په کثرت شوم
د ناسوت عالم مې وکوة په حیرة شوم

هیڅ له ځانه خبر نه وم چه زه څه یم
د کثرة په ډېر رنګو کښې غلت شوم

لاس او پښې مې غورځول په تاریکۍ کښی
په غفلت له خپل وجوده په غیرة شوم

بی بدنه مې بازی کړه په ډېر کاله
پاك مولا اراده وکړه په صورت شوم

ناګاه نمر د معرفت را باندی وخوت
سر تر پایه سره یو ښکلی وحدت شوم

پادشاهی مې د دنیا په نظر هیڅ ده
مستغنی د درویشانو په صحبت شوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې څو نمونو به معلوم شوی وی چه دولت څنګه شاعر و او د شعر په شپیلۍ کښې ئې څه ویل؟ د ده په عارفانه سندرو کښې هماغه د میرزا عارفانه حیرت، صوفیانه وحدت، یو بل ډول مینه او بل راز عشق اورو، مګر د میخانې مستی، د تهمت په کاڼو سنګسارېدل، د شیرینی دلبری هم یادوی او لږ څه د صورت ښایست ته مایل او قریب معلومېږی لکه چه د دی لاندینی شعر له اشارت او اقتضا څخه ئې هم څه نه څه دغه مطلب څرګندېږی:

شعر دا دی:

څـــه نیکبخـــت هغـــه آدم دی	چـــه تـــا ســـره همـــدم دی
هــر چــه تــه ئــی همنشـین ئــی	بــی تــا نــور چــه غــوارې ګـرم دی
د بـــاغ ســـروه دی خجــل کـــړه	لـــه الـــف دی قامـــت ســـم دی
دواړه کونـــه پکښـــې ویـــنم	مـــخ دی عـــین جـــام جـــم دی
چـــه دی نـــه ویـنم کـــه عیـدوی	هغـــه ورځ زمـــا مـــاتم دی
ښـــه دیـــدن دی رښـــتیا وایـــم	د زخمـــی زړونـــو ملهـــم دی
چـــه مـــی زړه لـــه غمـــه خـلاص دی	هغـــه هســـی ســـاعت کـــم دی
جانبـــازان پکښـــې ګـــډېږی	عشـق خـونریز بـې حـده یـم دی
نـــور عـــالم پـــه ښـــادی ویـــاړی	د فقیـــر بخـــره تـــل غـــم دی
پـــه باطـــل بـــد نظـــر نـــه کـــا	چـــه د حـــق پـــه لـــوری خـــم دی
پـــه هـــر څـــه چـــه څـــوك مـــین وی	هـــم هغـــه د ده صـــنم دی

په هر صورت د دغه یوولسم قرن په شعراو د میرزا یا دولت په شاعری کښې سره له هغو روښانه افکارو او عرفانی تجلیاتو د جمال او عشق ستاینه او اغیزه هم وینو او پوهېږو چه دوی که هر څه وائی بیا هم شعر وائی او عشق د جمال ستائی، دوی هم بینائی په زیبائی باندی شیدا بولی او د لاله د زړګی په دا غونو باندی لکه د پسرلی وریځی اوښکی تویوی، که څه هم په نظر کښې ئې ټول عالم پروت دی او هر څه وینی مګر ښادی ئې د اشنا په دیدن ده او په هر څه کښې د خپل یار ننداره کوی د همدی لامله په ګلزار هم ډېره مینه کوی او د سترګو له روزنه د زړه شفر بولی، د یار دیدن خپل حقیقی ژوندون ګڼی او بی دیداره یو زمان هم نه پائیږی- کله چه د جمال په ننداره شی له خپل وجوده هم فرار کوی، مینه لکه وطن داسی بولی او محبت د انسان یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمومی قسمت شمیری، عشق باقی ګڼی او شاهد و مشهود هم یو بولی، د خپلی محبوبی مخ ته جام جم وائی او دواړه کونه پکښې ګوری دا خبری که هره معنی ولری او د دوی په نظر کښې هر څه چه وی بیا هم د ښکلیتوب او عشق له محیط نه اوزی او هماغه شی معلومیږی چه ټول شاعران ئې د شعر روح او جوهر یا هیولی بولی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختکو دوره

خوشحال ختک چه هم پخپله د پښتو یو لوی شاعر او د پښتنو لوی سړی یادیږی او هم د پښتو د ډیرو شاعرانو پلار او نیکه دی د پښتو د شعر د یوی نوی دوری شروع کوونکی هم دی چه د پښتو په شعر کښې ئی ښکاره تاثیر کړی او د پښتو د شاعرۍ هنګامه ئې زیاته توده کړی او ډیر شاګردان او پیروان ئې هم پیدا کړیدی – کوم شاعران چه د ده خپل زامن او نمسی دی پنځلس یا شپاړس تنو ته رسیږی چه په زامنو کښې ئی لکه عبدالقادر خان، اشرف خان، صدر خان او په نمسیانو کښې ئې لکه علیخان او کاظم خان شیدا د دیوان خاوندان او غوره شاعران تیر شویدی.

د پښتو د شعر افتتاح چه د روښان پیروانو په یوه خاص عرفانی ډول کړی وه خوشحال پکښې د کم و کیف په لحاظ بسط و انبساط پیدا کړ، هغه غوټۍ چه په هغه وخت کښې ئې خپلې پانی نه وی پرانیستی پدی وخت کښې وغوړیدې او د پښتو د بڼ خاموشی ئې د بلبلو په چغهار ماته کړه د ژوندانه نغمې له هری خوا پورته شوې، څه چه د شعر دپاره لازم او ضرورو، هغه ټول پیدا شوه او هر راز غزلونه وویل شوه، د مینی او عشق سندرې په ډیری بی پروائی میدان ته را ووتلې او د پښتنو ځلمو په اتڼ کښې د شعر اواز سره د تورو برېښنا هم وبریښیده، د ننګ او غیرت خبری په شعر کښې را ووتلی او بی ننګو ته هم ډیری تانی ورکړی شوی.

د پښتو په شعر کښې د پښتو نولی روح له همدغه وخت حلول وکړ او په ډیر قوت پکښې حماسی رنګ ښکاره شو. چه د ملکیار له حماسی سندرو څخه فرق لری او په ملی احساساتو مبنی معلومیږی.

دا دوره د یوولسم قرن له نیمائی نه شروع کیږی او په دغه وخت کښې د ختکوادبی کاروان د خوشحال په مشرتوب او سالاری د خیبر او تیرا له غرونه هغه خوا را پیدا کیږی چه له مغلو او مغلوالی سره په شعر او توره دښمنی کوی او د پښتنو احساسات د پردو په مقابل کښې را ویښوی یا په بل عبارت هغه کارونه چه فردوسی یوازی په شعر کښې کړیدی دی ئی په شعر او توره کوی.

دې ستر قاید او د پښتنو ملی مشر ته یوازې شاعر نشو ویلی ځکه چه د تاریخ په افق کښې ئې د اسمانی هلال غوندې سپینه توره هم ځلیږی – یوازی توریالی او ننګیالی هم ورته نه ویل کیږی ځکه چه خواږه او خوندور اشعار هم لری.

هو! خوشحال د پښتنو هغه بلبل دی چه په دا ئودی نغمو کښې ئې مسیحائی اثر پروت دی او د بلبلو په ژبه خپل کام ته د پښتونولۍ او ننګ و غیرت سندری وائي.
خوشحال یوازې په پښتنو کښې نه بلکه په دنیا کښې هم ښائی داسی نظیر ډېر کم ولری چه څوك ئې په توره او قلم کښې ښه قضاوت ونکړی شی چه کوم صفت پکښې غالب دی او په کومه خواکښې ډېر غښتلی او پهلوان بلل کېږی.
مونږ ده ته انصافاً ویلی شو:

برق د سپینې تورې د ادب ښکلی رڼا سره
تا یوه فانوس کښې جمع کړی په رښتیا سره

پخپله دغه نومورې توریالی شاعر هم خپل ځان همدغسی معرفی کوی او وائي:

زه هغه سړی یم چه قلم واخلم په لاس	ناظر مې عطاردوی چه به څه کښې په قرطاس
نایب دی د تقدیر زما تدبیر په مصلحت کښې	صایب دی زما فکر د هرامر په اساس
د توروپه میدان کښې چه سودا وی د سرونو	هغه زمان مې ګوره تل به سوروی زما اس

دا د تورې او ادب پهلوان یا په بل عبارت د قول او عمل خاوند چه د جنګ او جګړو په میدان کښې مهیبه ښه لرې، د ښکلیتوب و جمال د ننداړې په وخت کښې د پتنګ بیتابی او د بلبل ناقراری لری – کله لکه یو ننګیالی پښتون د جنګ او جګړو په ذکر کښې وائي:

د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګیالی د زمانی خوشحال خټك یم

په بل ځای کښې د عشق او مینې له اثر لاندې راځی او پدې ډول له نام و ننګه خپله بی پروائی ښکاره کوی:

د ناموس خبرې مه کوه خوشحال ته
عاشقان له نام و ننګه بی پروا دی

هو! د خوشحال زړه لکه یو ګلاب له ډېری نازکۍ سره تېره اغزی هم لری او په شنو پاڼو کښې سور او رنګین معلومېږی همدغه سبب دی چه په یوه مصرع کښې خپله توره تېره کوی او په بله کښې ولول زلفې پدې ډول یادوی:

توره چه تېرېږی خو ګذار لره کنه
زلفې چه ولول شی خو خپل یار لره کنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال د پښتو او د پښتنو هغه شاعر دی چه وروسته تر یوه ادبی خزانه چه د پښتو د شعر د ضعف او مړاوی توب دوره ورته ویلی شو، دی لمړی سړی دی چه د شعر هنګامه ئې توده کړی او د یوه ادبی مجدد حیثیت ئی موندلی دی لکه چه دا مطلب دی پخپله هم پدې لاندې بیتو کښې بیانوی او د ځان په ښودنه کښې وایي:

چه د شعر شاعر یه مذکور وشو — څه خو غوږ باسه زما په حسب حال
قصیدې لرم غراله هره بابه — په حکمت په نصیحت کښې مالا مال
په تعریف د دلبرانو غزلونه — په صفت د سترګو وروځو زلفو خال
طبیعت می عطائی نه د تحصیل دی — که خبریم د املا په استعمال
په فارسی ژبه که نور تر ما بهتر دی — په پښتو ژبه می مه غواړه مثال
بندو بست د پښتو شعر ما پیدا کړ — ګڼه شعر د پښتو و، غیر سیال
نه ئی وزن نه تقطیع نه ئی عروض و — دوه مصری ئې د خفیف بحر دوه طال
د غزل نه ئې مقطع نه ئې مطلع وه — نه صفت نه ئې تشبیه نه ئې مثال
مګر زه ئی چه ګویا په شاعری کړم — پښتانه ئې پوهول ایزد تعال
په دا بند و بست به نور تر ما بهتر شی — پس له ما چه کا د شعر قیل و قال
ګلستان زما د نظم شګفته شو — پری وهی شیدا بلبله پر و بال
ګلدستی ئې لور په لور په ملك خپری شوې — تر کابله تر کشمیره تر بنګال
هر مضمون ته چه د زړه توجه وکړم — طبیعت ئې راکوی په استعجال
درست دیوان مې لکه باغ د علم ګنج دی — پکښې هر رنګه ګلونه هر نهال
د دیوان که می بیت بیت سره حساب کړی — تر خلویښت زره په تېر شی په سرکال
په غزل په رباعی مې زړه مین دی — چه مداح یم د دلبرو د جمال
په محشر به مینه ورمه د سنګدلو — که پیدا درنېږی تله د اعمال
زه مداح د هېچا نه یم بې د ښکلو — د بل چا په صفت نلرم یو قال
په ابا او په اجداد خان و سردار یم — کارنامې لرم د جنګ او د جدال
پلار نیکه مې شهیدان دی ګورته تللی — ښتا ښت مې هنر دا دی آل په آل
که د جنګ د پرهارونو درته وایم — چه له دردې مې په تن و لکه خال
یو پرهار به می لاروغ په وجود نه و — بل پرهار به می په تن شو یا په ډال
چه قضا د سړی نه وی سړی نه مری — که ئی درست وجود په غشو شی غربال
دا همه زما د توری صدقه ده — پښتانه چه پرګنی خوری سیورغال

خدایه هومره مهلت ورکړه په دنیا کښې
چه کاږه کارونه سم کاندې (خوشحال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو ځنګه چه خوشحال خان پخپله وائی د پښتو د عروضی شعر په لاره کښې ده ډېر کار کړی او پخپل وخت کښې ئې د پښتو په شعر کښې ساری نه درلود، مګر د پښتو د شعر آینده ورته ښه ښکارېده او له ځانه بهترو شاعرانو ته منتظرو. بی له ښکلوئې د بل چا مداحی نه کوله او د سنګدلو معشوقو مینه ئې محشر ته هم د خپلی تلی د درنښت دپاره وړېده – په دیوان کښې ئې هر راز ګلونه او نهالونه شته او د شعر ګلدستی ئې تر کابل او کشمیره رسېدلی دی. د نظم ګلستان ئې هماغه وخت غوړېدلی و او شیدا بلبلی پرې تېربدلی – طبیعت ئې د مضامینو په ورکړه کښې په ډېره بیړه ورسره مرسته کوله او د دیوان بیتونه ئې تر ځلوبښت زرو زیات و، مګر د جنګ پرهارونه ئې هم په تن لړنه و، او ښت تر ښته ئې دغه د سربازۍ هنر درلود – نو هر کله چه خوشحال سره له شعره د توري او ننګ و غیرت خاوند هم و، او سر و کارئی له جنګ او جګړو سره و، طبعاً د ده په شعر کښې هم د ننګ و غیرت خبرې خورا ډېرې دی او د پښتنو د احساساتو تحریك پکښې زښت ډېر لیدل کېږی بلکه همدغه شی د ده د شاعرۍ اصلی او اساسی برخه ګڼل کېږی.

که مونږ د ده ټول هغه اشعار را ټول کړو چه د پښتنوالی او ننګ و غیرت تبلیغ پکښې دی یا د ده فخر او حماسه بلل کېږی نو یو لوی کتاب ورځنی جوړېږی او پدې فصل کښې نشی ځائېدلی، ځکه په یوځو مثالو او نمونو اکتفا کوو.

یو ځای پخپله یوه قصیده کښې خوشحال خان د خپل ځان او خپلو ملګرو توره او توریالیتوب پدې ډول بیانوی:

پښتنو ځلمیو بیا لاسونه سره کړه — لکه باز منګولی سرې کا پخپل ښکار
سپینی توري ئی ګلګونې کړی په وینو — په اهار کښې شګفته شو لاله زار
د خیبر دره ئې سره کړله په وینو — په کرپه ئی هم روان کړ دندوکار
ترکړ په تر باجوړه سمې غرونه — په لرزه په زلزله شوه په بار بار
په هغه لوری چه کېږی پنځم کال دی — هره ورځ د سپینو تورو خربهار
درست پښتون تر قندهاره تر اټکه — سره یو د ننګ په کار پټ و اشکار
ګوره څو جنګونه وشول په هر لوری — خو د ځینو پښتنو نشته څه عار
اول جنګ د لوری شا د تهترو — چه ځلوبښت زره مغل شوه تار په تار
خویندی لونړه ئی په بند د پښتنو شوې — اس اوښان هاتیان الجه قطار قطار
دوهم جنګ میر حسینی په دوآبه کښې — چه ئی وتښېده سر لکه د مار
بیا له پسه د نو ښهر د کوټ جنګ و — چه مې وکېښ تر مغلو خپل خمار
چه زما په یاد دی لوی جنګونه دا دی — د هلکو په هر لوری نشته شمار

(c) ketabton.com: The Digital Library

همیشه فتح و نصرت دی لا تر اوسه ... پس له دې ده بیا تکیه په کردګار
اورنګ زیب راته یو کال وشو چه پروت دی ... په صورت خوار و حیران په زړه افګار
خزانې د هندوستان دی را خپرې شوې ... سره مهران دی ننوزی په کهسار
دا د هېچا په اتلس فکره نه و، ... چه به دا کارونه شی پیدا دیار
بله هېڅ لیدله نشی پیدا مینځ کښې ... یا مغل د منځه ورك یا پښتون خوار
پیدا هسی وخت چه وخت د نام و ننګ دی ... دا بی ننګه پښتانه کا څه رفتار
پښتانه چه نور څه فکر کا نا پوه دی ... بی له توری خلاصی نشته په بل کار
افریدی مهمند شنواری ګوره څه کا ... د مغلو لښکر پروت پر ننګرهار
زه تنها پکښې په غم د نام و ننګ یم ... یوسف زیه فراغت په کښت و کار
مرګ زما په پوهه ښه دی تر ژوندونه ... د عزت سره چه نه وی زیست روزګار

همیشه به په جهان کښې ژوندون نه وی
د خوشحال ختېك به پاته شی یادګار

که مونږ د خوشحال په دیوان کښې غور وکړو او ټول اشعار ئې وګورو داسې راته ایسی چه دغه توریالی شاعر د ننګ و غیرت او پښتونولۍ په فکر کښې دومره ډوب دی چه په عاشقانه غزلو، د ځوی په مرثیه، د ګلو او ګلزار په ستاینه او خپله هره نغمه کښې دغه اصلی مضمون ځایوی او هېڅکله د تورې او ننګ خبره له خولی نه غورځوی، وګورئ! یو ځای د خپل ګران ځوی نظام نومی د مرګ ژړا پدی ډول کوی:

څه دا غونه ږدې په زړه باندې فلکه ... چه نظام دی له ما بېل کړ خوا ئی ډکه
په لحد کښې هغه مخ خورې په چنجیو ... چه د هېچا پرې پېزو نه وه ځوانکه
کشکی ځوان د پښتانه په ننګ کښې مړاوی ... نه چه ګوره لره روان شو له تلتکه
چه د کام په ننګ کښې ومړ هغه ځویه ... په عالم کښې د خپل پلار غاړه کا لکه

په بال ځای کښې له خپلی معشوقی او لیلی سره داسې خبری کوی چه د سر ښندلو او خونخوار لارو، د خون او قصاص کلمات ورځنی اوربدل کیږی او سړی ښه نه پوهیږی چه دی اصلاً خپله مینه او عشق و محبت ښکاره کوی که د خپل شجاعت او زړورتوب سندری وائی لکه پدې لاندې غزل کښې:

که زه نه وای عشق به تا لره بلل څوك ... په پالنګ به دې دا هسې درختل څوك
واړه عشق دی چه ئی سر راته ګیاه کړ ... ګڼه زه په ځان مین د سرښندل څوك

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدرګه که محبت را سره نه وای
یك تنها به په خونخوارو لارو تلل څوك

ته مې وژنه د قصاص اندېښنه مکړه
د خپل خون په توربه ونیسم یو بل څوك

تا پخپله سپینه خوله خوشحال ته ورکړه
ګنه دی دا هسې شونډې ښکلول څوك

که چېرې کومه نوی تشبیه روا وی او د چا له تقلید لاندی رانشي ویلی شم چه خوشحال ختك د لورو غرو باز دی چه د بلبل عشق پکښې حلول کړی او هماغه نغمه خدای ورکړېده.
یا په بل عبارت هغه بلبل دی چه د ښکار تېری منګولی هم لری. خوشحال که څه هم ټول عمر د جنګ او جګړو په سره اور کړېدلی دی بیا ئی هم د شاعری آب و تاب نه دی بایللی او نه ئي خپل لطیف ذوق ورك کړیدی لکه چه دا مفهوم دی پخپله هم پدی بیت کښې په شاعرانه ډول داسی ادا کوی:

که هر څو ئې په سره اور کښې لولپه کړی
د یاقوت د اوبو ډار د ګداز نشته

مګر دومره شویدی چه د ده په عشقی سندرو کښې حماسی ټکی او شجیعانه روح هم پیدا شوی او یو پښتنی رنګ ئی ورکړیدی د مثال په ډول ئې دا لاندی غزله وګورئ:

که نیولی زرکه باز پرېردی له چنګه
زه به هم له لاسه پرېږدم شوخ و شنګه

وربه ورکلی په کلی پسی ګرزه
درویزه که د دیدن مومې ملنګه

ګل که هرڅو پدا باغ کښې ښایسته دی
که ئی وینې بیا اغزی لری له ځنګه

خودې توان رسی په لوی دریاب کښې ګرزه
په بېلبه کښې دې زوال وینم نهنګه

عاقبت به ککری وربانده کښېږدی
ترخراغ چه کین اوښی ګرزی پتنګه

هغه یار که په پالنګ راسره نشته
دا هم شکر چه ئې بوی ځی له پالنګه

چه ئی زړه دمعشوقو په مینه مست شی
د هغو سریو څه له نام و ننګه

د غمزی په تیغ ئې خوبن ښه ئی خوشحاله
مرنی په روغ صورت نه ځی له جنګه

پدې غزله کښې اغاز او شروع پدی ډول شوېده چه دغه پښتون او ښکاری عاشق خپل ځان لکه یو باز داسی ګڼی او خپله شوخ وشنګه معشوقه له هغې زرکی سره تشبیه کوی چه د باز په منګولو کښېوتلی وی- په بل بیت کښې که څه هم د دیدن په درویزې پسی ځان ملنګ کوی او توره یا خانی هغه پلو ږدی مګر ببرته ورته ځان نهنګ معلومېږی او یو لوی دریاب ئې په نظر کښې ګرزی. وروسته تر دی چه بیا د حسن او جمال ډېوی ته ګوری نو ککری اېښودل او د غمزی په تیغ ځان زخمی کول ورته ښه ښکاره کېږی او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل مړنتوب په تقاضا له دغه جنګه روغ صورت تلل ورته ښه نه ښکاره کېږی. همدغه شان په یوه بله غزله کښې وائي:

په څه دود ئې ځای نیولی ستا تر څنګ دی	د رقیـــب خبـــره مـــه منـــه بـــدرنګ دی
زه چـه ډېـر ډېـر ستا لـه ډېـره جـوره ژاړم	تـردوو چشـمو مـی چشـمه بحـر د ګنګ دی
ښـاپیریه دی پـــه هورتـــه هورتـــه ګـــرزی	نـن پـدا لـوری د سـتا د بـا هوشـرنګ دی
لاس ئی مه پرېږده له لاسه خولی ئی واخله	پرېـــوتلی پـــه یـــاغی راجـــا قلنـــګ دی
پـه زړه مینـه محبـت پـه خولـه کنځـل کـا	چـــه عجـــب زیبـــا د دوه مینـــو جنـــګ دی

وګورئ! پدې غزله کښې لمړی ځل ځان له ډېره جوره دومره ژړاند ښئ چه د ګنګ بحر ورته هېڅ دی مګر په آخره کښې د خپل هغه اصلی خوی او طبیعت په اثر کښې له یاغی راجا نه قلنګونه اخلی او هغه جنګ چه د خولی اخستلو په وخت کښی ئې له خپلی مینی څخه وینی زیبا بولی او بی له جنګه خپله غزله نشی ختمولی.
دغه شان د ده په اکثرو غزلو کښې سره له عاشقانه نیازه د زور او قوت توری او ټوپك ننګ و غیرت، شجاعت او سربازی خبری هم اورېدل کېږی مګر د غزلو آب و تاب ئې په ځای وی او نه ورځنی بېخونده کېږی، نو ویلی شو چه دا د توری او رزم شاعر په غزلو او بزمی سندروکښې هم د استادی حق لری او د ستایلو وړ دی ځکه چه دی د مینې او عشق له پانګې چه د شعر حقیقي سرمایه ده هماغسی برخه لری لکه چه د پښتونولۍ او ننګ و غیرت په دنیا کښې ئې لری او څنګه چه د پښتونولۍ له عالمه خبر دی هماغه شان له عشق او مینی، می او ساقۍ، سوز و ساز او عاشقانه دردونو سره هم آشنا دی د همدې لامله وائی:

چه څه درد د عشق لری تری به ځایږم	که مومن دی که کافر دی که جهود
چا به بی د عشق له کاره بل کار نکړ	د خوشحال د خولې ویل که چا منلی

هو! دا توریالی عاشق مونږ ته پخپل عجیب و غریب ژوندون کښې هر هر څه راښئ او په حیرت کښې مو اچوی چه دغه راز عاشق او په جمال مین سړی څنګه دومره نورو چاروته وزګارېږی او د زمانې ننګیالۍ ورځنی جوړېږی یا په بل عبارت څنګه د دغومره سخت او کلك زړه خاوند څخه دغسې شاعر جوړېدی شی. همدغه یو سړی دی چه کله سپاهی، کله شاعر، کله مبلغ او کله صوفی کېږی هم. په ځینو ځایو کښې وائي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په جهان د ننګيالی دی دا دوه کاره — يا به وخوری ککری يا به کامران شی
تر مطلوبه پوري شرط د رسېدو دی — که تمامه لار الووده شی په وينو
که په توره ئې جواب ورکړی مردی ده — که وجود دی ځوك ازار کاندی په چوب
که آسمان د ې د مزری په خوله کښې ورکړی — د مزری په خوله کښې مه پرېږده همت

او خپل ځان هم پدې ډول مونږ ته راښئ:

هر ملخ د سربازی له هنر څه زده — چه پدا هنر کښې سربندی پټنګ دی
لا تر اوسه ئې ماغزه په قرار نه دی — چا چه ما سره وهلی سر په سنګ دی
لا په خوب کښې په لرزه پرېوزی له کټه — چه د چا تر غورږو زما د توري شرنګ دی
که پدا دوره می ګوری هغه زه يم — چه مې داغ په خاطر اېښی د اورنګ دی
درست جهان مې ومغل وته خيبر کړ — ځای په ځای ئې پښتانه وته قلنګ دی
ځينې څه لوئی دعوی لرم په زړه کښې — ولی څه کړم چه پښتون واړه بی ننګ دی

مګر سر له دی ټولو خبرو کله چه د مينې عالم ته راځي نو بيا وائي:

د خانی د توري ځای نشته په عشق کښې — معشوقې وته مريی اوسه خوشحاله
که تر نوم او تر ننګ تير شوم پروا نشته — عاشق هر کله قدم پر ننګ و نام ږدی
د عاشق له نام و ننګه سره څه دی — څه می غم که اشنا مومم په پېغور کښې

اوس به مو پېژندلی وی چه زمونږ دغه نوموړی شاعر د عشق په کوڅو کښې بل څوك دی او بل سړی ورځنی جوړېږی څوك چه په رښتيا شاعر وی او شاعرانه مزاج لری هغه په شعر کښې همدغومره رنګونه لری او په وينا کښې ئې هر هر څه پيدا کيږی، کله لکه يو هوښيار سپين ږيری خلقو ته نصيحتونه کوی او کله لکه مجنون د لېونتوب صحرا ته اوزی، يوه ورځ د دنيا په لوړو ژورو، تورتم او رڼا، لمر او سپوږمۍ، باد و باران کښې فکرونه کوی او د يوه صوفی يا فلسفی ګمان پری کيږی مګر بله ورځ خان او ملك شی چه د جنګ و جګړو او ننګ و غيرت خبرې کوی.

که دغسی سړی مو کله نه وی ليدلی راشئ خوشحال خان ختك پخپل شعر او ديوان کښې وګورئ او ورته ښه ځير شئ، د ده په وينا کښې سړی ته هر هر څه معلومېږی او سړی پری هر ګمان کولی شی، څوك به ئې د ځينو خبرو په استدلال د صوفيانو په ډله کښې شمېری او ځينې به ورته فلسفی وائی څوك به ئې يو څه بولی او څوك بل څه مګر

(c) ketabton.com: The Digital Library

که سړی ورته شاعر ووائي او يو رښتياني شاعرئی وبولی دا نوم د ده په ټولو ويناؤ او ټولو اشعاو ښه صادقيږی او هيڅ اعتراض نشی وارديدلی ځکه چه شاعر همدغه معنی لری چه د هر چا له حال او زړه نه خبر شوی وی او په دغو ټولو خبرو پوهيږی يعنی کله د ښادمنو په خندا او کله د غمجنو په ژړا قسم خوری په يوه بيت کښې د اسمان ننداره کوی او په بل کښې زمکی ته را ښکته کيږی، کله غم او کله غمخور شی، په يوه مصرع کښې ئې آه او په بله کښې خوشحالي وی.

يو ساعت د دنيا بی وفائی بيانوی او بل ساعت د اميدواریـ سندری وائي. که چيرې د خوشحال خان ديوان ولټوو، دغه راز ټولی خبری پکښې پيدا کولی شو او راته معلوميږی چه د شاعر په وينا کښې هر رنګ خبری پيدا کيږی، د ده د جنګ او جګړو خبری او د مينی او محبت سندرې خو مو د نمونو په ډول واوريدلی، اوس ئې څه عرفانی سندری هم واورئ چه د فلسفی او تصوف رنګ و خوند پکښې لږ لږ ليده شی.

لمړنیـ نمونه

دریاب څه د جالي دپاره نه ځی که څوك وائی — پخپله رضا درومی جاله هم ځان سره بيائی
په غرونو واوری اوری بارانونه په ملکونو — له هيچا خبرنه دی چه په مونږه هم څوك پائی
په دولس برجه ګرزی نمر پوره په دولس مياشتی — په دا خبردارنه دی چه صيفی دی که شتائی
په درست جهانکښې ګرزی باد حيران په څلور کنجه — په هر لوری چه ګرزی نا خبر چه څه پيمائی
ميوې غلې ګلونه ځنې رنګ رنګ نعمتونه — له مځکی پيدا کيږی مځکه پروته ګل ولائی
څلور واړه عنصره چاکران دی ای خوشحاله — چاکر هغه خدمت کا چه صاحب باندی فرمائی

دوهمه نمونه

خلق ناديده دی په خبرو پسی ځغلی — ځار تر عارفانو چه په حال دی پوهيدلی
دواو يا مذهبه پکښې هومره قيل و قال — واړه سرهوا پخپل مطلب پسې دی تللی
ډير دی کتابونه مشتمل په ديرش حرفونه — کل واړه که ګوری له الفه دی زوولی
سل يهی سل سيبه چه تی مات په يوه ځای کړی — سل به بلل نشی سره يو دی ماليدلی
واړه نور د لمر دی هم د ننه هم د باندې — هر چيرته دا نوردی په هر ښهر په هر کلی
زه خوشحال ختك يم درندانو په مذهب — نور ويل می نزده مختصر دی ما ليکلی

دريمه نمونه

وزيری له نوحه د طوفان په موج فناشی — زوی د اذر وموی له ناره نه نجاة
کار د بل حکيم دی چه څه کاندی هغه کيږی — واړه سر درګم دي دا ابا دا امهاة

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپـل د ســاعت د طبیعـت دی کـه د نـور څـه
نیـك زیـږی لـه بـدولـه بـد ذاتونـه نیـك ذات

هـومره علـم زده کـړی چـه پرښـتوته سـبق ورکـړی
بیـا هــم خبــر نــه وی د جهـان پــه ترهــات

ردده کـه مقبـول دی کـه معقـول کـه نـا معقـول دی
ګــوره ننــداره کــره تــر دادم مــه وهــه زیــاة

سر پـه سجده کښـېږدی وائـی نمـونځ کـوم خوشـحاله
زره تــه نظــر نکــړی پکښــې څــو لات و منــاة

څلورمه نمونه

دا چـه وائـی چـه دا بـد کـړی یـا دا ښـه کـړی
کــه رښــتیا وایــم زه نــه یــم واړه تــه کــړی

څـــه چـــه اوس و واړه خلقـــو تـــه رســـېږی
چـه دې کـړی پـه ازل دی هغـه کـړه کـړی

پـــه یـــوه مځکـــه یـــوه بـــاغوان کرلـــی
عباســی ګلونــه زیــړو ســپین ورســره کــړی

د ســـحر ګتنـــه ډېـــره ده تـــر هـــر څـــه
ځینــې ځینــې ورتــه وبښ ځینــې اوده کــړی

الـــــوده لړلــــی درغــــی درګــــاه تـــــه
هـېڅ مـی نـزده چـه بـد حـال د خوشـحال څـه کـړی

خوشحال که څه هم په شعر او ادب کښې د هر راز مضامینو خاوند دی او په دیوان کښې ئې هر راز موضوعات پیدا کیږی چه ځینې کسان به پکښې تصوفی مسایل پیدا کوی او ځینې به پکښې علمی شواهد وموهی، څوك به ئې یو اخلاقی معلم او مربی بولی او بعضی به نور نور نومونه پری ږدی مګر وروسته تر یوه عمومی نظره هر چاته معلومېږی چه دی اصلاً د پښتو یو رزمی شاعردی او په اشعارو کښې ئې د نارینتوب او ننګ و غیرت روح ډېر ځلښت لری. پدی کښې هېڅ شك نشته چه خوشحال یو پیاوړی شاعر او په ټوله معنی د پښتنو شاعر دی ځکه چه دی خپل شعر او شاعرانه طبیعت له پښتنو نه دی بېل کړی او کوم بل عالم ته ئې نه دی بېولی، ښائی چه مونږ په پښتو کښې ځینې ډېر ښه شاعران پیدا کړو چه د محض شاعریت په لحاظ به ډېر لوړ مقام لری مګر په شعر کښې به ئې د پښتونولۍ مظاهر نه وی او د کلام له روح او خصوصیت څخه به ئې دا نه معلومېږی چه دا پښتون شاعر دی او د پښتنولۍ له افکارو سره د شعر او شاعری دنیا ته راغلی دی مګر د خوشحال شاعری داسی نه ده او د ده پښتنواله د ده په شعر کښې لکه لمر ښکاره دی، د همدی لامله د پښتو لوړه ادبی جایزه د ده په نامه ورکول کیږی او دا امتیاز په ټولو پښتنو شاعرانو کښې یوازې د همده په برخه شویدی ځکه چه د ده اشعار لفظاً او معناً، فکراً او روحاً د پښتو اشعار بلل کیږی او د پښتنو روحیات او پښتنی تخیل پکښې له ورا ځلیږی- که فرضاً کوم مقتدر شاعر د ده دیوان په بله ژبه واړوی او له پښتو قالب نه ئې وباسی بیا ئې هم خلق پېژنی چه د یوه پښتون خبری دی او په پښتو اړه لری د ده په اشعارو کښې علاوه له پښتنی روح او فکر څخه ډېری نوری خبری هم شته چه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو حال و احوال او خوی و خصلت څرګندوی، ځينو پښتنو ته بد وائی او د ځينو ستاينه کوی، د ځينو قومونو يو راز عادات او د ځينو بل راز خويونه ښئ چه پدې باب کښې کله کله ښېرې او قيافې هم بيانوي او خبره ئې هجوی ته رسېږی ځکه چه دا زورور شاعر پخپل تنقيد کښې هم پوره زړورتوب او صريحه لهجه لری چه ځينو خلقو ته پېغورونه او تانی ورکوی او ځينو بی ننګو ته په ښکاره کنځلی کوی چه دلته ئې مثالونه او نمونی ښودل نه نه ايسی او ضرورت ورته نشته.

خوشحال خان که څه هم پخپلو اشعارو کښې يو بی قيده او بی پروا سړی معلومېږی او داسی ايسی چه ده به د ښکلو په مينه او حسن پرستئ کښې نور هر څه هېر کړی وی مګر سره له دی يوه خدائی مينه ئی هم په زړه کښې پرته ده او دغه محبت ئې هيڅ کله نه دی هېر کړی، يو ځای خپله دغه مينه پدې ډول ښکاره کوی:

خدايـه کـه زه تـا تـه نـزدی کېـږم پـه افـلاس — زړمې کند په غاړه کړه يو مات کچکول په لاس
ته که پدا خوښ ئې چه خاوند د ملك و مال وم — مال و ملك مې هومره کړی چه تېروی تر قياس
تـوان د طاعـت راکـړه چه اخلاص ورسره مل وی — نـه هغـه طاعـت چـه شـی پـه رسم و پـه لبـاس
يا بارې کريمه! د خوشحال ختك دا خواست دی — تـل د ده پـه زړه کښـې لـری تينـګ د ديـن اسـاس

خوشحال لکه څنګه چه د پښتنی ننګ د په ځای کولو ارزو لری د خدای د بندګی او اطاعت ارزو هم ورسره ده او په بندی خانه کښې لا دواړه نيتونه پدی ډول ښکاره کوی.

پــس لـــه بنـــده دی دا عـــزم — د خوشـــحال د خـــاطر جـــزم
يـــا نيـــولی مـــخ مکـــې تـــه — يـــا مغلـــو ســـره رزم

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالقادر خان خټك

وروسته تر خوشحالخانه د ده زامنو او لمسيو هم د پښتو شعر په ښه شان پاللي او د دولسم قرن تر آخره پوري د خټکو د سرشار طبيعت موجونه او څپې نه دی ناستی د خوشحال هر زوی او لمسی د شعر جنډه جګه کړی او مونږ ته ئې په شعر کښې ادبی شاهکارونه پرې ايښی دی چه دلته د اختصار له کبله يوازی د عبدالقادر خان په شعر او شاعرۍ لږه رڼا لوېږی.

عبدالقادر خان د خوشحال خان زوی چه تولد ئی د (۱۰۶۲) په شاوخوا کښې او عمرئی تخميناً د شپېتو کالو په حدودو کښې معلومېږی د پښتو په شعر کښې يو خوږ ديوان او په پښتو کښې نور ښه ښه تاليفات او آثار هم لری، په شعر کښې ئی سادګی او روانی څرګنده ده او د بداعت جنبه ئی هم قوی ده، د ده د شعر مخه د مينی او محبت لور ته زياته معلومېږی او هغومره چه خوشحال خان پخپل شعر او شاعرۍ کښې حماسی آهنګ درلود، دی ئی نلری، په اشعارو کښې ئې څه ډېره زياته مبالغه او شاعرانه اغراق هم نه ليدل کېږی، د عشق او مينی اظهار هم په يوه معتدل ډول کوی او پدی باب کښې د خاموشۍ طرفدار دی – دنيا او عالم ورته د جمال مظهر ښکاره کېږی او لکه يو صوفی په هر څه کښې د خپل دلبر مخ او جلوه وينی، له همدغی لاری دی هم د وحدت الوجود فلسفی ته نزدی کېږی او د عشق عظمت د جمال او جلال اثارو ته په يوه ډېر وسيع نظر ګوری. دا مضون ښائی چه ډېرو شاعرانو ادا کړی وی او په مختلفو پيرايو کښې له نظره تېر شوی وی مګر عبدالقادر خان ئی پداسی ډول بيانوی چه سړی ته بيخی نوی او ناڅکلی مضمون ايسی، پدی لاندی بيتونو کښې ورته ځير شئ:

دلبر مخ راته ښئ په هر آئين کښې که په تور کښې جلوه ګرشی که په سپين کښې
ګه په زلفو کښې ځای وکا زړه را کاږی ګه په سترګو په رخسار او په جبين کښې
کله کله په ترسا کښې مخ څرګند کا د صنعان په دود ئې وران کاندی په دين کښې
په څراغ کښې تجلا وکا پتنګ ته بلبلانو ته ښکاره شی په نسرين کښې
نور و نارئې د جمال جلال اثر دی قهر مهر ئې په تريخ او په شيرين کښې
که اثرئې د لبانو پکښې نه وای نه به و، هومره خوږه په انګبين کښې
لويه خدايه عشق يوڅه رنګه لوی شی دی چه ئې ځای نشی په چرخ او په زمين کښې
په هر څه کښې ګوره يار عبدالقادره که دی نشته شك ګمان پخپل يقين کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دي شعره دومره معلومېږی چه د ده په نظر کښې جمال او ښکليتوب، عشق او مينه دغه شی نه دی چه عام خلق ورته ګوری او تعبيرونه ورځنی کوی بلکه د عرفان او تصوف له لوری ئې ورته کتلی او په شعر کښې ئې عارفانه کيف پيدا شويدی.

په يوه بل ځای کښې هم په يوه سندره کښې لمړی ځل خپل عشق سړی ته داسی ښئ چه کومه ښکلی او دلبره معشوقه په مخ ورغلی ده او ده زړه پری بايللی مګر په اخره کښې معلومېږی چه دی په يوه مجهوله ليلی مين دی چه يوی بربښنا غوندی ئې ترسترګو شوی او بيا ورکه شوېده چه دی ورځنی هېڅ خبر نه دی او نه پوهېږی چه ځمکی ته ولاړه او که آسمان ته وختله؟ څه شوه او چيرته ولاړه؟ سندره دا ده:

په لاره تلمه په مخه راغله يوه دلبره پری رخساره | د نمر په شانه لا تری روښانه په ښکلی مخ وه هغه ګکاره
بی ميومسته خوله نيست وهسته ډکه له نازه خالی له نيازه | سر تر قدمه ثابته روغه له هره عيبه پاکه ويزاره
مخ ئې څرګند ونظر پرې بند و، دمخ شغلی ئې دمخ حجات وې | په خيال خيال تلله نظر ئې نکړ، هرګز وچاته له کبروعاره
له ما غايبه لکه بريښنا شوه په مځکه لاړه که په سما شوه | هېڅ نه پوهېږم چه چيرته دا شوه راته ووايه! اي خبرداره
هوس ئې ويوو غم ئې راپرېښود داغ ئې يانوی راباندی کښېښود | مقصود ئې دا دی عبدالقادره اوس پسې ګرزه سينه افګاره

د عبدالقادر خان په عاشقانه غزلو او سندرو کښې سړی د شهوت پرستۍ څه ډېری مظاهرې نه وينی او نه له خپلی معشوقی نه هر ځای په غېږ خوله د بوس و کنار سوالونه کوی د ده له اشعارو نه سړی استنباط کولی شی چه دی محبت په تور او سپين پوری مربوط نه ګڼی او نه هغه څوك صاحب جمال بولی چه کړه وړه ئې ښه وی بلکه عشق يوه ازلی برخه او حسن هم يو اثر بولی چه له تور او سپين، کړو وړو څخه ما سوادی – پخپل يوه شعر کښې چه دی د وصال د شپی تصور او آرزو کوی داسی ايسی چه دی له خپلی معشوقی نه ديوی ربتيانۍ مينی طمع لری او بی له دلدارۍ نه نور هېڅ نه غواړی يعنی همدا ارماند لری چه زه په ځير ځير ستا مخ ته وګورم او پخپلو اوښکو او ژړا کښې درته د خپلی مينی اظهار وکړم ته را پاڅېږې زما اوښکی پاکې کړې، ډاډ راکړی، او دلاسا می کړی، په آخر کښې ته هم راسره وژاړی او دواړه د دی دپاره چه يو د بل بيلتون ونه وينو خپل مرګ له بل نه د مخه وغواړو او هر يو بل ته د ډېر عمر دعا وکو.

شعر دا دی:

زه دې درسته شپه ځير ځير و مخ ته ګورم | ته ناظرو خپلو ښو ته له حيا شې
چه خوب درشی سر زما په زنګون کېږدې | د غنچې غوندې اوده په غېږ زما شې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زدې مخ ته کاته کړم په ورت ورت ژاړم　　چه اخر به یوه ورځ له ما جدا شې
زما اوښکې په رخسار د تاپر بو وزی　　وینښ له خوبه لکه ګل په شبنم بیا شې
په رویمال مې اوښکی وچې کړی ډاډ راکړی　　زه فریاد کړم ته زما په دلاسا شې
تینګوې ژړا زما د زړه دپاره　　چه غریوزور دربانديې وکړی په ژړا شی
زه تر تا لمړی مرګ غواړم ته ترمانه　　زه و تا ته ته و ما ته په دعا شی

پدې بیتو کښې علاوه پدې چه یوه مجرده او پاکه مینه پکښې جلوه کوی او سړی پوهوی چه د یوه شاعر زړه څه غواړی؟ او څه ارزو لری؟ ډېر نازك کیفیتونه او شاعرانه نکات هم پکښې شته چه د تصویر او تعبیر په لحاظ یو خوږ او ساده شعر ګڼل کیږی – د یوه عاشق ځیر ځیر کتل اورمرو د دی باعث کیږی چه معشوقه له ډېری حیا خپلو پښو او د زمکی خواته وګوری او بیا خپل سر د خوب په وخت کښې د خپل مین په زنګانه کیږدی چه هغه ورځنی داسی تعبیر وکړی چه لکه غنچه زما په غیږ کښې اوده شوه، پدی وخت کښې طبعاً دی دیوی ورځی د جدائی په غم ژاړی او اوښکی ئې د هغی په مخ توئیږی هغه راویښیږی مګر شاعر ئی داسی بولی لکه ګل چه په شبنم راولیږی او غوړیږی په دغه حال کښې چه معشوقه خپل عاشق د خپل هجر په غم کښې ژړاند وینی زړه ئی سوزی او دغه قیمتی اوښکی پخپل رویمال وچوی، ده ته ډاډ او تسلی ورکوی مګر ژړائی نه دریږی او هماغه شان ئې مړې مړې اوښکی پر مخ راځی په اخر کښې معشوقه هم که هر څو خپله ژړا تینګوی بی اختیاره په ژړا کیږی او د خپل مین د بلی ورځی بیلتون ورته دومره ګران ښکاره کیږی چه د خپل مرګ ارزو تر هغه پخوا کوی او دواړه یو بل ته یوراز دعاګانې کوی چه په حقیقت کښې هر یو د بل د دعا نه قبلیده غواړی.

دا خوږ ژبی او مقتدر شاعر به مو د دی خو شعرونو په رڼا کښې څه نه څه پېژندلی وی او د شعر رنګ و کیف به ئې هم لږو ډېر معلوم شوی وی او س ئې یو څو نور شعرونه هم د نمونو په ډول وګورئ ځکه چه د یوه شاعر شاعری څنګه چه له خپلو اشعارو معلومیږی هغومره تبصره کونکو په وینا کښې نه معلومیږی او کېدی شی چه لیدونکی ئې په اشعارو کښې بل شان وپېژنی.

لمړی نمونه

حقیقت د عشق په خوله ویلی نشی　　دغه اور بی دله نور سهلی نشی

(c) ketabton.com: The Digital Library

درسته شپه ناری وهم د یار له درده — همسایه می په شپه خوب کولی نشی
د زړه مست لره د زلفو ځنځیر بویه — په اوسپن ځنځیر دا مست تړلی نشی
پدا باغ کښې ډېر ګلونه شګفته شوه — پکښې یو د یار په رنګ لیدلی نشی
ما د یار د مخ په باغ کښې دی لیدلی — چاوی دا چه تور نرګس موندلی نشی
په هر دم عبدالقادر هسی پیالی چښې — چه یو ګوټ ئی کاینات زغملی نشی

دوهمه نمونه

محبت په تور په سپین راغلی نه دی — په اصیل او په کمین راغلی نه دی
عشق عطا ده ازلی چه په چا وشی — په ارشاد او په تلقین راغلی نه دی
بیهوده په عشق کښې خواست کوی د صبر — د دی خواست هرګز آمین راغلی نه دی
په راتله ئې نبایسته د ځمکی مخ شه — په دا شان څوك په زمین راغلی نه دی

په دکان د عطار هومره خلق پنډوی
خو په زلفو عنبرین راغلی نه دی

دریمه نمونه

مخ دی لکه نمر دی تر نسبت ئی نمر مثال دی — څوك به وائی هسی چه نمر ستا د مخ مثال دی
سخت دی په سړی باندی نیژدی بېلتون تر لری — یار چه لیده نشی تر دکن لری دېوا ل دی
وائی چه وبا ل دی چه نظر کا وښه مخ ته — ما په دواړو سترګو قبول کړی دا وبال دی
حسن یو اثر دی چه په مخ کښې د چا وشی — نه چه کره وره ښه لری هغه صاحب جمال دی
څه برکت ناك دی د عشق خم ورته حیران یم — څوخلق پری مست شوه دی لا هسې مالامال دی
هر چه سوختګان دی په خاطر به ئی لګېږی — اور می د تېر چه سر وهلی تر مقال دی
زړه لری بډای عبدالقادر تر بادشاهانو — څه شو که په کور کښې دنیا نلری کنګال دی

څلورمه نمونه

زړه مدام راته ویل کاندی چه ژاړه — په ژړا ژړا ببل شوی مین غواړه
په طلب ئې د دنیا ودانی پربږده — لېونیو غوندی ګرزه په ویجاړه
مسلی دبی ننګی وریسی لنګ کړه — د ناموس پروا هیڅ مکړه وئی نغاړه
د مکی ځنځیر دی نور نیسی په لاس کښې — ما نیولی دی د یار زلفینی دواړه
په خواری موندہ شی کام له ډېر زړونو — په محنت سره سره زرخېږی له کاړه
تل دیار په مینه مست عبدالقادر دی — که نور مست وی له شرابه یا لتاړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځمه نمونه

د مېرونو هغه شته چه د تا نشته　　مه وايه چه زما نشته د چا نشته
ستركو ربه څه باور وربانـدی كاندی　　كه ړانده ناری وهی چه رڼا نشته
د سبا په حال غوټۍ د نوبهار زده　　د خزان وهلی وائی سبا نشته
ستا په بوی چه همګی ړانده بينا شول　　ستا له بويه بی يعقوبه اشنا نشته
وائی خار وخس جاروكړه چه زه درشم　　خار وخس خو به هم زه يم بی ما نشته
هر سحر ستركی د ګل په اوښو ډكی　　پدا باغ كښې بی ژړلو خندا نشته

شپږمه نمونه

دريغه نور غمونه لرې شوای له دله　　پكښې غم د خپل اشنا وی تل تر تله
شبنم وصل د ګل بيا مونده خموش شو　　تری محرومه شوه چه شور كاندی بلبله
نه چه ژبه دی قلم شوه په مجلس كښې　　شمع تا چه د خپل سوز قصه ويله
عاشق هېڅ د عشق له سوزه خبر نه و　　دا لمبه پری معشوقی ولګوله
د فانوس پرده كښې څراغ كله پټېږی　　كه ئې مخ په پلوپټ و ماليدله
په ما تم د پروانه چه ځان ئې وسو　　شمع او پر تندی بل كړ ګرزېدله
درسته شپه دې په ماتم عبدالقادر كړ　　نه بی غمه په پالنګ باندی څمله

عبدالقادر خان پخپل شعر كښې تصوفی مضامين هم راوړی او داسی معلومېږی چه پدی خوا كښې هم ښه عميق معلومات لری يا په بل عبارت د عارفانه سندرو او صوفيانه مزاج خاوند هم دی، دنيا ته هم په كم نظر ګوری او د زاهد په مقابل كښې د رندانو ملګری دی لكه چه وائي:

د زاهد شرب جدا د رند جدا دی　　له ماهی به كله كار د سمندر شی

پدی بيت كښې چه دی كوم مثالونه د زاهد اورند دپاره راوړی معلومېږی چه دی دی دواړو ته په څه نظر ګوری او كوم لورته ميل لری – د ده د تصوفی افكارو او صوفيت رنګ له دی شعره هم معلومېږی.

چه وجود د ذری شته هومره ذره ده　　خوچه محوه خپل وجود كاندی افتاب شی
د هستی نوم هغه وخت وربانـدی ښائی　　اميخته چه له محيط سره سيلاب شی
د عنصر له چار دېواله چه راووزی　　اروېده ليده ئی واړه بی حجاب شی
و هر لوری ته چه مخ كا نمونځ ئې كېږی　　چه قبله ئې د يار مخ ورو ځی محراب شی
په ځنبل د ستركو ځی تر شرق و غربه　　تر نظر د عارفانو تله شتاب شی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مهمندو دوره

رحمان بابا او حمید

د ختېکو دوره لا هماغسې په قوت کښې ده او د خوشحال شاعری په هماغه پوخوالی د ده په زامنو او نمسیانو کښې ځان ښکاره کوی چه ناځاپه د مهمندو په کورنۍ کښې د شعر او ادب دوه پاخه استاذان او اامان پیدا کېږی چه یو عبدالرحمن بابا او بل ماشوخیل حمید دی، د دوی شعر او شاعری له پخوا وخته بل راز ایسی او هر یو د پښتو شعر ته نوی رنګ ورکوی، دا رنګونه د پښتو روستیو شاعرانو ته ډېر ښه ښکاره کېږی او کوښښ کوی چه خپل شعر پری رنګین او ښایسته کړی، یعنی څوك د یوه او څوك دبل شاګردی کوی – دا دوه نوموړی او پاخه شاعران په ټولو پښتنو کښې یو عام شهرت پیدا کوی، او لرې نزدې ټول پښتانه ورته په درنه سترګه ګوری.

داسی پښتون به نه وی چه دغه د شعر او ادب مشران به نه پېژنی او نه به ئې ستائی – په ډېرو ادبی محافلو کښې ګورو چه د دوی په شعر او شاعرۍ خبری کېږی او هر څوك ورسره مخصوصه دلچسپي لری ځکه چه دا دوه منلی استاذان لکه دوه غټ او روښانه ستوری وړاندې وروسته دنیا ته راغلی او هر یوه له ځانه سره نوی رڼا راوړې ده.

رحمان بابا د پټې خزانې په استناد په ۱۰۴۲ کښې یعنی تر خوشحال خان ختېکه شل کاله وروسته زوکړی او تر ۱۱۱۸ پوری ئې ژوند یقینی دی – د حمید د زوکړې نېټه د پښتانه شعراؤ په وینا په ۱۱۰۰ کښې معلومېږی چه تر ۳۷ کلنۍ پوری ئې ژوند په یقین سره معلوم دی نو دوی دواړه د ختېکو د شاعرۍ په عین شور و زور کښې پیدا شویدی او د دوی په مقابل کښې ختکو پیاوړی شاعران درلودل، خوشحال خو خپله تر ۱۰۸۰ پورې ژوندی ښکاره کېږی او سړی ویلی شی چه د رحمان بابا د شاعرۍ ابتدا او د ده انتها به سره یو ځای شوی وی، او که فرضاً د رحمان بابا شاعری تر خوشحالخان وروسته شروع شوی وی نو په ختېکو کښې خو لکه عبدالقادر خان او اشرف خان هجری او داسی نور ښه ښه شاعران موجود و، او د خوشحال خان د کورنی روستی شاعر علیخان ختېك چه تر ۱۱۱۸ پوری ئی د ژوند پته لګېږی د یوې ښې قریحی او قوی شاعرۍ خاوند دی او سړی ویلی شی چه د دغسی پیاوړو او پخو شاعرانو په وخت کښې دغسی امتیاز او شهرت پیدا کول لکه رحمان بابا او حمید چه ئې لری څه آسانه کار نه دی – په داسې وخت ډېر قوت په کار دی چه یو شاعر خپل ځان او خپل شعر عام او مشهور و مقبول کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او روستنی شاعران لکه پیر محمد کاکړ چه د خپل وخت ممتاز او پوخ شاعر دی د رحمان بابا شاعرۍ ته پداسې نظر وګوري چه د خوشحال تشبیه ورسره وکړي او و وائي:

هېڅ تر شعر د رحمان به ډېر کم نه وی ومنصف ته د ختټك خوشحالخان شعر

دا معلومه ده چه هر څوك چه یو شی له بل سره مشابه کوی نو هغه بل ئی په نظر کښې زیات ښکاری او ښه ورته ایسی- هر کله چه دلته د ختټکو او مهمندو د شاعرۍ مقایسه او موازنه مطلب نه دی نو له دی خبرې تېرېږو او د مهمندو د دغو دوو مشهورو شاعرانو د شعر او شاعرۍ رنګ په لاندینی ډول لږ او ډېر ښیو:

د دوی د شاعرانه فیضان او سپېڅلی نور څخه دېر تیاره کورونه رڼا شوي او ډېرو ځایو ته ئې سپینی پلوشی رسېدلي دي.

د دوی ادبی مکتبونه تر اوسه پورې داسې جاری دی چه د تعطیل ورځې او جمعه یا پنجشنبه پکښې هېڅکله نه وی. د دوی د شاعرۍ دوه لوی بحرونه که څه هم څنګ په څنګ او یو ځای بهېږی مګر بیا هم یو غیبی برزخ د دواړو تر مینځ شته چه یو له بله ئې په هر څه کښې بېلوی او هر څوك ئې فرق کولی شی.

د دوی د ادبی ګلزارونو رنګ و بوی له وراملعوم دی او د سریندو اوازونه ئې هم په ښه شان پېژندل کېږی خو دا پېژندنه د ټولو په نظر کښې یو راز نه ده او هر څوك ئې یو شان نه وینی، دا یو خوب دی چه هر سړی ئې بېل بېل تعبیر کوی او ډېرې خواوې لری، سړی چه د ننګرهار او سپین غره ادبی فضا او افق ته ګوری لکه قوس و قزح څو ډوله رنګونه ئې تر سترګو کېږی چه رحمان او حمید پکښی ځان ښکاره کوی مګر دا رنګونه سره له دې چه ښکاره امتیاز لری بیا هم یو له بله سره ګډ شوی او تداخل پکښی راغلی دی. دی رنګونو برید اوسیمه معلومول یا د دې جغرافیې لیکل څه اسانه کار نه دی.

زه به کوښښ وکړم چه د دوی د شعر او ادب نوعیت څه نه څه وښیم مګر زما د اټکل ټال به هم لکه د بوډۍ ټال داسی وی چه یوه هوائی ننداره به بلل کېږی ځکه چه دلته ډېر داسی شیان مخی ته راځی چه زه ئې خوند څکم مګر تفصیل ئې نشم کولی.

سړی په ډېرو خوړو او خوندورو شیانو ژبه ټکوی او خواږه یا ښه ورته وائی مګر هر څوك پوهېږی چه ټول خواږه او خوندور شیان یو راز نه دی.

ډېرو شیانو ته سړی سپین یا تور وائی مګر څنګه چه سپین او تور یو له بله فرق لری همدغه راز هر یو پخپل کور کښې هم درجې او مراتب لری چه تفاوت ئې ثابت او محقق دی نو زما تبصره به هر ګوره د یوې نقشی مثال لری چه لوی لوی غرونه او ډك ډك سیندونه به پکښې لکه خطوط داسی ښکاری او یو اجمالی لوری لودن به سړی ته ښئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر لوړې ژورې به ئې څوك نه وينى او نه به پكښې د هيوادونو بهار او خزان معلومېږى خو دا به تول زما نقصان نه وى د موضوع تقاضا به هم پكښې دخل لرى.
سړى چه يوى عمومى هنګامې ته غوږ ونيسى يا د دوى دواړو ديوانونو ته له وراګورى داسى معلومېږى لكه چه رحمان بابا يو اخلاقى او لارښوونكى شاعر وى چه خلقو ته د شعر په شپېلۍ او د عشق په نغمه كښې د ژوندانه سمه لار ښئ او د بلبلو په ژبه حكيمانه خبرى كوى مګر حميد د ښكلو او نازولو شنو خالو، تورو سترګو، خط و كاكل ته هر ساعت سترګكونه وهى او لكه پتنګ په سوزېدونكى شمع ځان جليا كوى. رحمان بابا زيات ميل عشق پرستۍ ته لرى او حميد د حسن پرستۍ بيرغ هسك كړېدى – دى وائى:

د حميد زندګاني د يار په مخ ده　　　　ناقصان به ئې ژوندى بولى په سا

مګر رحمان بابا عشق او مينه هغه څه بولى چه بايد خپل ژوند هم ورځنى ځار كړى.
ځينى كسان د رحمان بابا او حميد ادبى مكتبونه پدى راز بېلوى چه حميد د نازكخيالى استاد ګڼى او رحمان ته د ساده او خوږى انشا حق وركوى، يا هغه د جمال اودى د معنى منادى ګڼى، زه دا منم چه د رحمان بابا د عشق قبله له مادى حسن څخه پورته ده او يوازې ښايست يا تش ښكليتوب د ده مخه نه ده بنده كړى بلكه دى له دى ښايسته او رنګينو پردو هغه خوا هم ځينې تجليات ګورى او د مينى په صافه هنداره كښې ماورا له حسنه نور شيان هم وينى – د ده عشق او محبت د حسن او سينګار مولود نه دى بلكه د ده په نزد حسن د عشق په اعتبار نامه چلېږى او په همدغه سكه قدر پيدا كوى.
لكه چه پدې بيتونو كښې دا مطلب په ښه شان څرګندوى:

نـار د عشــق پــرورش مــى لــه عشــقه	هسې نـه چـه د خوبـانو پـه سـينګار شـى
هـيڅ موقـوف د معشـوقې پـه حسـن نـه دى	د عاشــق خــاطر پخپلــه مينــه ښـاد دى
حسـن واړه د عاشـق پـه عشـق موقـوف دى	معشــوقه كـــه وى جـــوړى كـــه ښـاپيرۍ
عشـق دى دا چـه معشـوقه شـوو عاشـق تـه	ښـــه رخســـار د مهرويـــانو پـــه اســـلوب

مګر د دې خبرې معنى دا نه ده چه د رحمان بابا شعر كښې غزلى آهنګ او شعرى جاذبه له چا نه كمه ده يا دا چه ده د حسن او ښايست ننداره نده كړى او د نازكيخالۍ برخه ئې لږه ده. همدارنګه حميد هم يوازى د تش خيال خاوند نه دى بلكه د ننګ و نام پوره طرفدار او د تن اسانۍ دښمن هم دى – د درس او مكتب دروازى ته ئې هم هلكان را بللى او د يتيمانو اوښكى ئې هم پخپلو لستوڼو پاكى كړېدى، د عشق او مينى

(c) ketabton.com: The Digital Library

دپاره ئی هر راز ذلت ته سر نېولی مګر د طمع ځنځیر ئی په غاړه نه دی پری اېښی(۱)[1] د چا مغلواله ئې کله نه ده تېره کړی مګر هیڅ کله ئې له خدایه داسی دروندوالی هم نه دی غوښتی چه په چا باندی بار شی(۲)[2] زه اوس دلته په دی مقاله کښې د دی دواړو نومړو شاعرانو په شعر باندی هغه شان تبصره نشم کولی چه د موضوع حق پوره ادا شی او ټول خصوصیات ئې وښودل شی مګر څه نه څه به ځینو ټکو ته اشاره وکړم چه د دوی د کلام د افادې ډول او هغه کیف چه د دوی په شعر کښې لیدل کېږی تر یوه حده وښودل شی.

لکه چه رحمان بابا پخپله شاعری کښې له عشق او مینی ډېر متاثر دی او هر هر ځای دغه مضمون په راز راز پیرایو کښې ادا کوی، حمید هم د محبت سوز و ګداز ناقراره کړی او په متعددو ځایو کښې له عشق نه فریادونه کوی، یعنی یو د عشق ستاینه کوی او اعلی مرتبه ئې بولی او بل ئې اسمانی تندر او توره بلا ګڼی یا ورځنی په سرو لمبو او غم باندی تعبیرونه کوی چه دغه دی دلته ئې نمونی ښیو.

رحمان بابا او عشق:

دا جهان دی خدای له عشقه پیدا کړی
د جملـه و مخلوقاتو پلار دی دا

تر عشق غوره بل څه کار په جهان نشته
تر همه کارونو غوره کار دی دا

که اعلی مرتبه غواړې عاشقی ده
نور همه واړه ادنی دی ادنی مشی

څو د عشق په خمخانه ئې داخل نکړم
پخته نه دی دغه عقل خام زما

عاشقان په عشق کښې واړه سلطانان دی
پدې شهر کښې نیستګار او ناتوان نشته

عشق یو داد دی په عشق باندی له خدایه
هسی نه چه یائی پیری یا ئی پلوری

عشق عاشق لره یو هسی پیر استاد دی
چه به نه وی بل دا هسی پیر استاد

د رحمان په عاشقی کښې سترګې وشوې
څوك چه وائې عاشق ړونډ دی هغه خوار شه

عشق د نفس له خاصیته منزه دی
کار د سترګو به څوك څه رنګ په دهان کا

و آسمان ته لاس د عقل نه رسېږی
دا خو عشق دی چه په عرش کرسی قدم ږدی

بی د عشقه که مې عیب که مې هنر دی
ما غوځ کړیدی له ځانه بل پیوند

مرتبه که د عشق شی ورته ښکنده
ملایك به واړه وائې چه بشر وای

حمید او عشق:

چه نازل شو د عشق تندر له اسمانه
ما حمید د غم لایق ورته لاس ونیو

ما هم زده چه عاشقی توره بلا ده
باری تیرله دی تدبیره کړم تقدیر

---

[1] نور قیدونه واړه سهل دی حمیده — خو په غاړه دې د طمع ځنځیر مشه

[2] د خسرې په ځېر سپك ښه یم بی قدره — خدای مې مکړه هسی دروند چه په چا بار شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چه د عشق په غم اباد يم ډېره شوی   نور مې هيڅ کله ښادی د وجود نشته
په ځوانی د عشق غمونو حميد زوړ کړ   بی مدې ئې ږيره سپينه شوه ملاغبرګه
کاميابی په عشق کښې نشته زره چول دی   هر نفس په تشه تشه تمنا
رستمان د صبر زهد ستا په عشق کښې   نخول شی در په در لکه بيزو
عاشقی به ئې آخر تر بڼی سپك کړی   که وی درونه تر کوه قافه تول د چا
د عشق بار چه اسمان ځمکی ساهه نشو   تا په کوم قوت ساهه کوتاه انديشه
لکه لوبی هلکان په ليونو کا   عشق می هسی مسخره کړ عقل و هوش
هر ساعت لکه خليل په عاشقی کښې   تماشه کړم د ګلزار په سرو لمبو کښې
هسې زه د ځان په غوښو عشق اخته کړم   لکه نا خبری له ځانه د پمن لاس
عشق د بوری د بدنامی کار راوکړ   لاس په خوله ایښی ژړا کړم شب و روز
په راستی می د خپل عشق هسی باور دی   چه همدم به يم له ښکلو پس له مرګه
څه فساد وستا په خاورو کښې حميده   چه د مينی په کيميا هم سره زر نشوه
څه کيميا د عاشقی په لاس درکړی   چه دی وينم په خواری کښې مغرور هسې
يا د ښکليو د پاوليو شرنګهار دی   يا د عشق د لېونيو د ځنځير
هنګامه د مينی ګرمه ده ترحسنه   د مجنون د درګدا شه ليلی مشه
د حميد زندګانی د يار په مخ ده   ناقصان به ئې ژوندی بولی په ساه

د دی خو بيتو څخه ښائي چه د رحمان بابا او حميد د عشق رنګ او ډول څه نه څه څرګند شوی وی او دا معلومه شوی وی چه دواړه د شعر په محفل کښې د عشق سرينده غږوی مګر هغه پکښې د خوشحالی اودی پکښې د غم سندرې وائي – دی د عشق او مينی مرور اشنا او هغه پخلا معلومېږی يعنی د هغه د خوشبينی جنبه قوی ده او د ده د شکايت هنګامه ډېره زوروره ده.

دا فيصله د يوه عمومی نظر نتيجه ده که څوك د دوی دواړو يو يو بيت له نظر لاندی ونيسی ښائي چه د رحمان بابا په اشعارو کښې هم د شکايت يو نيم بيت پيدا کړی لکه:

اشنائی توره بلا ده اشنا مشی   جدائی به دی فنا کړی فنا مشی

او د حميد په ديوان کښې هم ځينی بيتونه ومومی چه د عشق ستاينه او کيميا توب ورځنی څرګند شی مګر په عمومی صورت همدغه راز ايسی لکه چه اشاره ورته وشوه.

څه شی چه د حميد په شاعری کښې ډېر زيات ترسترګو کيږی هغه د خط کلمه ده چه اصلاً د فارسی ادب مهم عنصر دی او هلته په راز راز پيرايو کښې ادا شويده مګر حميد هم د پښتو ادب خصوصيت ته نه دی کتلی او دا پردی مضمون ئې پخپلو اشعارو کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دومره اړولی را اړولی دی چه د ده د شاعريت مهم غړی ورته ويلی شو او دلته ئی ځيني نموني ښيو:

منت بار دې يم د ربري د آغاز
چه ئې كم كړ ستا حسن كبر و ناز

په نو خطو پسې تللی زړه موند نشی
هغه ورك شو چه په شپه داور په سوی لاړ

چه مې وليده په مخ د دل ارام خط
بيا مونده له ازادی نه ما غلام خط

د اشنا د مخ د خط هيبت مې وخوړ
چه مې وليد په شرابو كښې د جام خط

د بهار او ريځی نه وی بې بارانه
په رښتيا كا د بوسی زيری پيغام خط

د مقصود د رمې ونه ليده تياره شوه
صبحدم د يار د مخ كړ راته شام خط

د خط خيال مې له سره تلونی نه دی
كه سايه پری د هما شی برابره

چه مشغول دا ستا د مخ په خال وخط شوم
مشغولا را څخه پاته د كتاب شوه

ځكه زه كوم اسره د يارو خط ته
روانيږی مشكل متن په حاشو

هومره ښه دې خال و خط راسره وكړه
چه راوې ايستم له اوره په اغزو

زر په زر به ئې سياهی د خط پښيمان كا
دا د مخ په روښنائی باندی مغرور

خدايه خط د يار له مخه لرې لری
په اسلام باندی برمشه لاس د كفر

هغه مخ چه مې كعبه وه د دوه سترګو
مسلط كه باندی خط مو اس د كفر

لا كه مخ له خال و خط آب و تاب ډېر
ولی تاب وی دا وريځی د افتاب ډېر

د تور خط ليكه ئې ګډه په سپين مخ شوه
تور او سپين زما د سترګو شو پدا ګډ

دارموز كا د يار خط په ماته ژبه
چه خوږه كړه نن ساعت هر چا ته ژبه

د اشنا له خال و خطه معلوميږی
چه حميد به مسافر د هندوستان شی

لګی لا د خط په وخت د يار عتاب سخت
وی د شپې باد و باران سيل وسيلاب سخت

د نو خطو درشتی زما اشتی ده
په اغزن بوټی ارام كا عندليب زما

څه به خوب كوم د يار د خط له غمه
چه اغزی مې په ليمو كښې غړوی

هسی شپه د يار د خط را باندی راغله
چه هرګز به تر قيامته سحر نشی

خال و خط ئې هسې چارې په مخ وكړی
لكه ګل شی پښو لاندی دهاتيانو

سپيلنی غوندی په اور د نو خط حسن
سر تر پايه سره لمبه شم شنه لوخړه

دائې خط نشو نما كاندی له مخه
كه نری نری لوګی ځی له چراغه

خط په مخ د صنم راغی كه مياشت ګير شوه په هاله كښې
وائې غلبن په خوله كښې زيب كا كه ژاله شوه په لاله كښې

له دغو څو بيتو څخه دومره پته لګيږي چه حميد د فارسی شاعری له تاثير لاندې ډېر زيات راغلی دی او دپښتو د شاعری خصوصيت ئې لږ څه بايللی دی د همدې لامله ځيني ځايونه ئی تخيل هم فارسی رنګ لری او ځيني فارسی مصطلحات ئی هم په كلام كښې ليدل كيږی چه يو څو نموني ئې دا دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه حمیــد د زنخــدان لــه غمــه ژاړی | پـه کـوهی کښـې اویـزان دی نـه دی ګـرم
کــه مــې تــا د مــرګ ســلا نــه ده ورکــړی | زنخــدان دی راتــه کینــی ګــور پــه ځــه
چــه ئــی ســتا د تنګــی خــولی تصــور واخســت | پــه دی فکــر کښــې غنچــه شــوه پــه زړه تنګــه
دا زمــا پــه ســرو قــد د قــد لــه شــرمه | فلـــك ودرېـــده ســـرکوزی خمیـــده
چه خندا دی کینـد کـوهی پـه زنخدان کښـې | مــا هالــه پکښــې لیــده خپــل پرېواتــه
وایــم پرېــوتم وســل ګــزو کــوهی تــه | چــه پــه یــاد راتــه د ښــکلو زنخــدان شــی
چــه دا ســتا چــاه زنــخ تــه نــه رســېږی | د کــم عمــر رســن څــه کــوم بــی تــا

دلته باید څوك دا ګمان ونکړي چه زه د ده هر بیت چه نازك خیالی پکښې وی د فارسی ادب اغیزه بولم یا دا وایم چه په پښتو اشعارو کښې بیخی تخیل نشته او نازکخیالی پکښې نه ځائېږی – زه به تاسی ته د پښتو په عام ادب او لنډیو کښې هم نازکخیالی وښیم چه څوك ورته د فارسی اغیزه ونشی ویلی او د پښتو خپل مال ئې وبولې لکه:

په ګودر سور سالو ښکاره شو | ما وی دې تورو اوبو اور واخست مینه

حمید هم ځینی بیتونه لری چه هغه د ده خپل تخیل دی او پر دی رنګ نلری لکه دا بیتونه:

لکــه ســر د پســه پــه اورغاښــونه ســپین کــا | هســی مــا لــره لــه غمــه خنــدا راغلــه
د اشــنا د منګــوری زلفــو پــه خیــال کښــې | مــوی پــه مــوی راپانــدی زهــر د منګــورځی

زما مقصد له فارسی تخیل څخه هغه تخیل دی چه په فارسی ادب کښې ئې د ضرب المثل حیث پیدا کړی دی او د فارسی د ټولو شاعرانو مشترك مال ګرزېدلی دی لکه د حمید پدی بیت کښې ئې چه ګورو:

د هوسی په ښکر برات زما د مطلب شو | هوسی زه نشم نیوی د پښو په دو

دلته که څه هم د فارسی دا مخصوص مضمون (برات عاشقان بر شاخ آهو) ډېر ښه ادا شویدی ځکه چه پدی ځای کښې دا مضمون یو مخصوص لطف هم لری چه (برات) نامی د حمید محبوب او معشوق هم و، او په همدغه سبب پکښې یوه ښه تلمیح هم شته مګر بیا هم د یوه پښتانه شاعر د ستاینی موجب نشی کیدی او د حمید دپاره ئې عیب بولو که څه هم د نورو دپاره حسن دی. حمید په همدغه سبب چه فارسی ادب لړ څه د ده د خولی خوند بل راز کړی دی ځینې داسی بیتونه ئې خولی ته ورغلی دی چه هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو د عمومي صفت منافي بلل کيږي او د نورو پښتنو شاعرانو په کلام کښې دومره ډېر نه ليدل کيږي لکه دا څو بيتونه:

بيهوده مې ځان شمېره د يار له پيسو — چه لايق په دغه شمار کښې نه وه نشو
دا خطاب د پادشاهۍ د سلطانۍ دی — چه يار وبولی حميد د اسپی په اسم
د حميد په خبر به ځان د ښکلو پسی کړی — که څوك بيا مومي د عشق کمينه فيض
په سړو کښې به ځان هومره حساب نکړم — څو حساب نشم د يار د درپه سپيو کښې
ستا د در د سپيو قدر مې بيا نه موند — که هر څو مې درته ځان کړ کمينه
چه سپی توب د عاشقۍ راڅخه نه ځی — ځکه شم باله شاړه په تو په چخه
دا سپی توب دی زما خوښ ترسړيتوبه — که په مينه کښې هر څو سړی سپی کېږی

برسېره پدی چه فارسي ذوق د ده په دېوان کښې دغه راز د عزت النفس منافي بيتونه پيدا کړی دی ځيني داسې بيتونه ئې هم د ده له قريحې زيږولی دی چه لکه د فارسي ځينی تخيلي بيتونه له واقعيت او حقيقت څخه ډېر لری وی چه دغه راز بيتونه د پښتو په ادب کښې بل راز ايسي او د پښتو په ذوق هم چندان ښه نه لګی وګورئ حميد په يوه ځای کښې وائي:

زلزله د يار د خط د راتلو ګوره — نړوی مې په تندی آسمان د مشکو
چه اوريځ د يار د خط په خاطر راشي — اوروی مې ترليمو باران د مشکو

دا بيتونه علاوه پر دی چه د وقوعيت په لحاظ پری اعتراض کيدی شي د شعری تناسب په اعتبار هم د انتقاد وړ دی ځکه چه د مشکو اسمان د خط زلزله او بيا هغه مفهوم چه دی ئې له دی دوو مصروعو څخه اخلی څو رازه نواقص لری، همدارنګه د اوښکو باران ته د مشکو باران ويل هم يوه نوی خبره ده ...
په يوه بل ځای کښې وائي:

خال و خط ئې هسې چاری په مخ وکړی — لکه ګل شي پښو لاندې د هاتيانو

دلته که خط د هاتی مثال پيدا کړی شي او مخ لکه ګل د دغه تور هاتی له پښو لاندی وګڼو نو د يوې بعيدی تشبيه په سبب څه اړخ ورسره لګوی مګر خال ته هېڅکله دا نشو ويلی ځکه چه هغه لا د مخ ښايست او ښه ښکاره کيدو سبب ګرزی نو خال پدی بيت کښې خوشی په خوشی د خط په ډب کښې ولاړ دغه راز شيان نور هم له فارسي نه پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته راغلی دی چه د حمید په اشعارو کښې له رحمان بابا او نورو شاعرانو څخه زیات تر سترګو کیږی.
رحمان بابا هم یو نیم ځای خط یاد کړیدی او د فارسی ادب اغیزه ئې په کلام کښې په هغه اندازه چه ګډون او اجتماع تقاضا کوی لیدل کیږی مګر د حمید پکښې کوږدې ولاړی دی او د ده د نازکخیالۍ بوده یا تنسته ئې بللی شو.
د حمید ډیر بیتونه مو د خط په باب کښې واوریدل اوس د رحمان بابا یو بیت هم واورئ:

په رخسار چه دې د خط غبار څرګند شو　　　سربلنده شوه فرقه د خاکسارانو

که مو په یاد وی حمید هم دغسې یو بیت لری چه د مضمون په لحاظ همدغه بیت ته ډیر نزدی دی خو شاعریت ئې کمزوری دی ځکه چه هغه ښکاره او په ډانګ پیلی خپل معشوق ته وائي:

منت بار دې یم د ږیری د آغاز　　　چه ئې کم کړ ستا د حسن کبر و ناز

مګر رحمان بابا په هغه ژبه چه د شعر او ادب تقاضا ده همدغه مطلب ادا کوی او یوازی د حسن او ناز کمیدل لا څه چه د محبوب خاکسارۍ ته هم یو شاعرانه اشارت کوی او په مقابل کښې ئې خپله سربلندی ښئ مګر خپل مناسبت ورسره په ښه شان ساتی او په عین حال کښې د خط تشبیه له غبار سره او بیا د خاکسارۍ مفهوم پکښې پیدا کول پوره شعری کیف لري.
په یوه بل ځای کښې هم د رحمان بابا خط و خال ته پدی راز ګوری:

ستا د مخ په ورق باندی خط و خال دی　　　د مصحف په صحیفو باندی اعراب

پدی بیت کښې د خط و خال تشبیه د مصحف له اعرابونو سره شویده او پخپله مخ لکه د مصحف پاڼه ګڼل شویده مګر حمید پخپل یوه بیت کښې ورته د کتاب د حاشو نسبت کوی او وائي:

ځکه زه کوم اسره د یار و خط ته　　　روانیږی مشکل متن په حاشو

پدی کښې هیڅ شك نشته چه حمید هم پدې ځای کښې د رحمان بابا مطلب ادا کړیدی خو هغه کیف او لطف چه د مصحف او اعراب په کلمه کښې مومو په متن او حاشیو کښې ئې نه وینو ځکه چه د مخ تشبیه له مصحف سره نسبت متن ته زیات مناسبت

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرې او يوه بنه تخيل هم سړی ته پيدا کوی همدارنګه کله کله رحمان بابا چاه زنخدان هم ياد کړيدی لکه:

خوند د لبو او د چاه زنخدان ئې   راشه ګوره زمزم دا دی کوثر دا دی

مګر حميد ورځنی سل ګزه کوهی جوړ کړی او خپل قبر ئې هم پکښې ليدلی دی.
سړی چه د رحمان بابا او حميد شاعری ته ښه ځير شي داسې معلومېږی چه حميد کله کله په پخپلو مضامينو او سخرو غوټو کښې هم شعر او شاعری لټوی مګر رحمان بابا يوازې په ساده بيان کښې شعری سحر پيدا کړيدی او هېڅکله داسې نه کوی چه د خط له وريځې څخه د مشکو بارانونه و اوروی يا د خط د زلزلې په اثر کښې د مشکو اسمان و نړوی – له خط نه هاتيان هم کله نه جوړوی او د هوسی په ښکر براتونه هم نه ليکی مګر حميد اسمان ته د شعر ځينه ايښی ده[(١)] او همدومره پاته دی چه د غم له زنګانه سر راپورته کړی او پورته ورخېژی خو زما په ګمان چه همدغسی مغموم ورختلی دی او د فلك په مانۍ کښې ئې هم د غم اورونه بل کړيدی لکه چه پخپله وائي:

چه بلېږی پکښې اور زما د آه   څه به نه وی د فلك مانۍ سياه

د همدی لامله خپل اشنا ته هم له پاسه دا راز پيغام استوي:

سر ټرونی نوي مياشت تر سر جار باسی   د هر ښکلی درد په سر دی ستا له درده

هغه وخت چه د خپل صنم په مخ د خط ليکه شاوخوا ګوری نو هم سمدلاسه وائي:

خط په مخ د صنم راغی که مياشت ګير شوه په هاله کښې   دائی غابن په خوله کښې زيب کا که ژاله شوه په لاله کښې

د اسمان شفق هم د خپل زخمی زړګی د سمال بولی چه په همدغه اسمانی سير کښې ورڅخه لوېدلی او هلته پاته شويدی لکه چه پخپله وائي:

ناخبره خلق ئې ولی شفق بولی   دا زما د زړه له زخم د سمال پرېووت

نو څنګه چه په فارسی کښې بيدل پخپله شاعرۍ کښې په يو سخته لاره روان دی چه غرونه او پيچو می پکښې زښت ډېر دي حميد هم کله کله په لوړو مضمونو پسی د اسمان په څنډوګرزی او له عامي سطحې ډېر ډېر پورته کېږی مګر رحمان بابا پخپله مسله ناست دی د اسمان راښه ستوری ئې په لمن کښې لکه مرغلري را ټوئېږی: دی ورځنی د لويو او ورو دپاره ښايسته امېلونه جوړوی او د خپلو نمسيانو په غاړه کښې ئې اچوی.

---

(١)و اسمان ته به د شعر ځينی کښېږدی
که حميد د غم له سره زنګون وکيښ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د حمید د شاعرۍ زور او قوت اغلباً په تکلفی او پېچیده مضامینو کښې ګورو او زیاته پهلوانی ئی هم په همدغه تشبیهاتو او استعاراتو کښې وینو مګر د رحمان بابا په شعر کښې یو بل راز کیف ممو چه هغه د ده په ساده انشا کښې د شعر پرښتو اغږلی دی او په هېڅ راز تکلف نه دی بنا – د همدی لامله کله سړی د ده په ځینی اشعارو کښې یو ډول خوند او خوږوالی څکی چه هلته د تشبیه یا استعارې غازه هېڅ نه لیدل کیږی او څه تخیل هم پکښې نه وی لکه پدی بیتو کښې:

کـه یـوځلـه مـې دی زلـف پـه لاس کښـېوزی — یـو وېښـته بـه دی پـه درسـت جهـان ورنکـړم
څـودی ونـه وینـم سـترګی کـه خـدای کانـدی — عزرائیـل لـره بـه هـومره ځـان ورنکـړم
پـه رحمـان بانـدی د لبـو مـی حـرام دی — څــو د خپلــو وینــو جـام تـاوان ورنکـړم

د رحمان بابا په دېوان کښې دغه راز ډېر بیتونه موندلی شو چه لکه اصلي مرغلي له ځانه یوه اصلی رڼا لری او د خپل ساده جوهر په لحاظ هر چا ته ښکلی او ښایسته ښکاری وګورئ! دا بیت:

څه اثر به ئې د عقل وی په سر کښې — د هغو په سر چه کښېنی ښاپیرۍ

خومره ساده کیف لری چه هېڅکله ئې سړی په یوه تکلفی او پېچیده مضمون کښې نه مومی.

څوك چه د رحمان بابا په دیوان کښې مطالعه لری هغه به دا ومنی چه د ده ساده انشا یو دا راز خوند او کیف لری چه هغه هېڅکله په مصنوعی اشعارو او شعری صنایو کښې نشو موندلی دا اقتدار خدای یوازی رحمان بابا ته ورکړی دی چه ډېر پېچیده او ګران مضمونونه دومره ساده او اسانه کړی چه خاص و عام هر څوك پرې وپوهېږی او خوند ورځنی واخلی – دی ډېر ځله په یوه غزل کښې د عشق مرموز کیفیتونه، د ژوندانه پټه فلسفه او شاعرانه نازك خیالات داسې یو ځای کوی چه یو ډېر ساده او روان خوندور شعر ورځنی جوړېږی.

د نمونی په ډول ئی دا څو بیتونه وګورئ:

کـه پـه ګـنج د شـهاهۍ فخـر شـهریار کـا — عاشــقان ئــې د دلبــرو پــه رخســار کــا
خرقـه پوشـو پـه خرقـه کښـې دی مونـدلی — هغـه حـظ چـه پـه دنیـا کښـې دنیـا دا کـار
پتنګـانو لـره خـدای ورکـړ پـه اور کښــې — هغـه عـیش چـه ئـې بلبلـی پـه ګلـزار کـا
یـار د نـاز لـه خوبـه پـاڅی پسـی ګـرزی — چــه فلــك د عاشــقانو بخــت بیــدار کــا
نیمـه شـپه ئـې یـار تـر سـره پـوری کښـني — لکـه شــمع چــه څــوك بلـه پـه مــزار کــا
د مســتیٕ د هوښــیاری یــون نــه څرګنــدوی — پـه هـر چـا کښـې چـه څـه وی هسـی رفتـار کـا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بلبلـــو نغمـــه زاغ کـــولی نشـــی　　　هـر سـرود اواز پـه طـور د خپـل تـار کـا

د حمید د شاعرۍ رنګ به هم د ده له اشعارو څخه نه څه معلوم شوی وی چه دا د عشق او مینی په لمبو سوی او ستی شاعر بی له سوز او ګدازه نور څه نه خوښوی او بل راز ژوندون هېڅکله له خدایه نه غواړی د همدی لامله د خپل دیوان شروع په دی ډول کوی:

الهی د محبت سوز و ګداز را　　　په دا اور کښې د سهی سمندر ساز را
تن پرور بلبل دی عیش کاندی پر ګلو　　　پروانه لره په اور زما ګداز را

څنګه چه دی د خپل دیوان په آغاز کښې خپله خط مشی ښئ او له لویه خدایه د یوه سوزان عشق آرزو کوی تر آخره پوری د ده په زړه کښې دا لمبه نه سړېږی او هر ځای همداغه سوال کوی:

چه دی نوم په غوږو واروم سره لمبه شم　　　هومره سوز را کښې پیدا کړی زما ربه

د همدې لامله په هر ځای کښې چه د مینی او عشق خبره یادېږی د ده په مخکښې سری لمبی جلوه کوی او د سوز ګداز منظری ئې سترګوته دربږی او په ډول ډول پیرایو کښې وائی:

لـه حجابـه ئـې جلـوه هسـې جمـال کـا　　　لکـه سـره لمبـه چـه خېـژی لـه تنـوره
زه د شـمع پـه څېـر اور پـه تنـدی بـل کـړم　　　تـه د صـبح پـه څېـر خانـدی لـه غـروره
هـر سـاعت لکـه خلیـل پـه عاشـقی کښـې　　　تماشـه کـړم د ګلـزار پـه سـرو لمبـو کښـې
لکـه مـوم سـوز و ګـداز مـومی لـه اوره　　　هسـی زه مـومم لـه تـا سـوز و ګـداز
شـومی سـوز لکـه د شـمع دل افـروز　　　پـه ژړا مـې ځکـه نـه ځـی د زړه سـوز
هسـې یـم پـه درد و غـم کښـې د دلبـر خـوښ　　　لکـه اوسـی پـه سـره اور کښـې سـمندر خـوښ
همـه عمـر ولاړ بنـه یـم پـه سـره اور کښـې　　　نـه بـی یـاره د شـاهۍ پـه شـر و شـور کښـې
سـری لمبـې سـتی سـهی پـه صـورت بانـدی　　　سـهېدی نشـی بـی یـاره پـه پېغـور کښـې
چـه څـراغ د یـار د مـخ راتـه بـل نـه وی　　　زه پـه ګـور کښـې ګـڼم خپـل سـر پـه دا ګـور کښـې
د حمیـد د زړه رڼـا پـه ښـکلی مـخ ده　　　پـه دا ګـور کښـې نشـته بلـه بلـه شـمع

نو دغه سپېڅلی اور چه هر وخت د ده د زړه په کوه طور کښې بلېږی او د ده مخه رڼا کوی د هر راز ستایلو او نمانځلو حق لری ځکه چه همدغه اور د شعر او انسانی مینی ساه ده چه د انسان د زړه په فانوس کښې رڼا کوی او بشر ته د سعادت لوری او لاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښئ– د ده له همدی اور څخه د شعر او شاعرۍ ډېرې ډیوې هرېخواته بلې شویدی او ډېرو خونو ته ئې رڼا رسېدلې ده.
دغه سوز وګداز چه حمید ئې له خدایه غواړی او لکه پتنګ ورپسی شمع او ډیوې لټوی د انسان ازلی برخه ده او د انسانیت په دنیا کښې ډېر لوړ قیمت لری.
دا جذبه باید شاعران وروزی او دا هنګامه همدغسی ګرمه وساتی لکه چه حمید ساتلې ده ځکه چه شعر د همدغه احساس د ویښولو او پالنې دپاره دنیا ته راغلی دی او د زړونو اصلاح هم په همدغه دوا باندی کېږی – یو رښتیانی او فطری شاعر باید په دنیا کښې بې له مینی او حسن څخه بل حقیقت ته قایل نشی او نور څه ونه پېژنی لکه چه حمید وائی:

یا د ښکلو دپاولیو شرنګهار دی   یا د عشق د لېونیو د ځنځیر

مګر پدی دواړو کښې هم د عشق او مینې حق مقدم ګڼي او په حسن باندې ډېره ترجیح ورکوی لکه چه په یوه بل ځای کښې وائي:

هنګامه د مینی ګرمه ده تر حسنه   د مجنون د درګدا شه لیلی مشه

نو ویلی شو چه حمید د شعر او شاعرۍ په مقام کښې د یوه پاخه استاذ ځای لری ځکه چه ده د شعر اصلی او اساسی راز ډېر ښه پېژندلی دی او حق لری چه د یوه نوی مکتب او سبك استاذ ورته وواېو.
وروسته تر دی لږی ډېری معرفې اوس د دی دواړو منلو او مشهورو شاعرانو د شعر نمونې وګورئ:

<u>رحمان بابا:</u>

لمړۍ نمونه

بیـا دی نـوی شـراب ښکلـی دی پـوهېږم   پـه رخسـار دې ګـل کرلـی دی پـوهېږم
کـه هـزار ځلـه لاس سـره کـړی پـه نکریـزو   تـا زمـا پـه وینـو وللـی دی پـوهېږم
معرکـه زمـا د مـرګ نـه ده نـو څـه ده   رقیبـان چـه دی بللـی دی پـوهېږم
څـه حاجت دی چـه دی خط پـه ملا لـولم   چـه زمـا پـه بـاب دی ښـکلی دی پـوهېږم
رقیبـان چـه دا تېـری پـه رحمـان کانـدی   تـا پخـوا پـوری نیـولی دی پـوهېږم

دوهمه نمونه

زه دا هسـې لېـونی او مجنـون چـا کـړم؟   لـه رواج او لـه رسـومه بیـرون چـا کـړم؟
نـه پـوهېږم چـه دا هسـې چـاری څـوك کـا؟   لیـونی د خیـل نګـاه پـه افسـون چـا کـړم؟
کـومې سـترګی کـوم بانـه کومـه غمـزه ده؟   ډوب شـهید غونـدی پـه خـاك او پـه خـون چـا کـړم؟
تـوان توفیـق چـه د فتنـو را څخـه نـه ؤ   پـه فتنـې د تـورو سـترګو مفتـون چـا کـړم؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان هیڅ له خپله ځانه خبر نه یم
چه دا هسې رنګ زبون او محزون چا کړم

دریمه نمونه

ستا د عشق حرفونو تور نه دی ګلګون دی
هم په دا چه نوشته په جګر خون دی

تش به نه شی هغه خم د عشق له میو
چه ئې خاوری د فرهاد او د مجنون دی

مقتولان ستا د غمزو دی لاله نه دی
چه په سره کفن له خاورو را بیرون دی

چه بهائې د ځلمیو څخه نشته
جونه نه دی جوړ ګنجونه د قارون دی

بادشاهان به په یودم کښې ګدایان کا
ما لیدلی فسادونه د ګردون دی

د رحمان د زړه خوناب مګر قبول شه
چه مخونه د دلبرو پری ګلګون دی

څلورمه نمونه

ستا د مینی ګوهر نشته په هر آب کښې
مګر بیا موند شی د اوښو په دریاب کښې

که ته وینی زما پټی ځکی دلبرې
رنګ د لبو دی ګواه دی پدا باب کښې

په هر ځای چه ستا د لبو نوم آغاز شی
د لاله ؤ باران اوری په حباب کښې

زه حیران دا ستا د وروځو د تور خال یم
کافر څه رنګه سجده کاندی محراب کښې

ګل له ډیری باریکې په شبنم خور شی
نازك زړونه بدوی په صاف جواب کښې

د بهار په ګلو اوری بارانونه
د څخویکی طاقت نشته په حباب کښې

پنځمه نمونه

زه د یار په دردو غم کښې شادمان یم
لکه ګل د پریشانې په وخت خندان یم

یو وینسته مې د صورت بې عشقه نه دی
خوکیدار پخپل نفس د خپل کاروان یم

د کاملې عقیدې له برکته
د دوهې په غاړه ناست شاه جهان یم

روښنائی مې په طلب کښې شوه حاصله
شپه او ورځ لکه افتاب په لار روان یم

دلبرانو وته خاك تر تلی لاندې
د دې نور جهان په سر لکه اسمان یم

چه د یار په دیدن سر او مال بندمه
خلقو واوری زه هغه عبدالرحمن یم

شپږمه نمونه

که مې خوك په فقیرۍ شمیری فقیر یم
که مې خوك په امیرۍ شمیری امیر یم

د دلبرو صدقی له ئې غواړم
هسې نه چه په دنیا پسې زهیر یم

هم پند اخلم هم پند وایمه هر چا ته
زه د ځینو یم مرید د ځینو پیر یم

په هجران کښې د وصال خیال را سره وی
په زندان کښې له یوسف سره اسیر یم

په خندا کښې مې ژړا ده لکه شمع
له عالم پټ پنهان د ځان په ویر یم

ازادی تر دا په هور ته بله نشته
چه بندی د یار د زلفو په ځنځیر یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

همیشه په غور ناری د هجران اورم ‌ ‌ ‌ ‌ رحمٰن ځکه د خپل یار مخ ته په ځیر یم

حمید ماشو خیل:

لمړی نمونه

له حیا دی آئینه په مخ کښې آب شوه ‌ ‌ ‌ ‌ په فراق دی ګونه زېړه د افتاب شوه
ورځ په ورځ ئې روښنائی د مخ زیاتیږی ‌ ‌ ‌ ‌ نوی میاشت چه دی روانه په رکاب شوه
چه ئې ګل دا ستا د مخ په ګرېوان کښېښود ‌ ‌ ‌ ‌ شګوفه د زړه په وینو کښې غرقاب شوه
بیا به ولګوی اور د چا په خونه ‌ ‌ ‌ ‌ چه له قهره ئې سمن بشره ګلاب شوه
چه مشغول دا ستا د مخ په خال وخط شوم ‌ ‌ ‌ ‌ څه عجب که د هغو سینه کباب شوه
ته چه توره تېروی د مخ پوهېږم ‌ ‌ ‌ ‌ مقرره شهید ګی زما په باب شوه
ستا د غم له دېرو اوښکو چه تل ژاړم ‌ ‌ ‌ ‌ د حمید خونه په مخکښې د سیلاب شوه

دوهمه نمونه

ارزومند د یاد درد و دوا مشه ‌ ‌ ‌ ‌ بېګانه د خپلو مینځ لره رامشه
هنګامه د مینی ګرمه ده تر حسنه ‌ ‌ ‌ ‌ د مجنون د درګدا شه لیلی مشه
که بانو دی د نګار تول تېره غشی ‌ ‌ ‌ ‌ یو زما د زړه له نښی خطا مشه
که بلا په عشق کښې دېری دی ناصحه ‌ ‌ ‌ ‌ دا بلا واړه په ما شه په تا مشه
بی له غمه د عشق هر غم ضرر کاندی ‌ ‌ ‌ ‌ څوك له خوا د آهو چشمو جدا مشه
هیڅ دی دم وربانډی نه لګی ناصحه ‌ ‌ ‌ ‌ دا حمید بلا وهلی ملا مشه

دریمه نمونه

که په مینه کښې مې سر د دلارام ولاړ ‌ ‌ ‌ ‌ د لکونو په سودا مې یو جدام ولاړ
چه مې ولید کفرستان د تورو زلفو ‌ ‌ ‌ ‌ عقل وهوش مې له خاطره د اسلام ولاړ
څله نه ژاړم غنچې غوندی سرې سترګی ‌ ‌ ‌ ‌ چه له غېږی مې وصال د ګل اندام ولاړ
چه مې نه مونده وصال د دلبرانو ‌ ‌ ‌ ‌ وجنت وته مې فکر له ناکام ولاړ
چه می زړه د ترکو وصل په سر غواړی ‌ ‌ ‌ ‌ په سپوږمۍ پسی هلك سرته د بام ولاړ

خلورمه نمونه

چه دی نکړم په نېکیو ننګ و نام لور ‌ ‌ ‌ ‌ په دوه چومه دی د ختو مشه بام لور
زیات و کم تر خپله قدره قدم ږده ‌ ‌ ‌ ‌ د مرغه په اندازه غووره دام لور
د مجلس د اهل دلو لوئی مکړه ‌ ‌ ‌ ‌ د قران په نزدیك نشی اخست ګام لور
استغنا له خلقو نښه د کمال ده ‌ ‌ ‌ ‌ د صاحب په څنګ کښې نه دری غلام لور

(c) ketabton.com: The Digital Library

چه په پوزه ئې پېزوان نه وی د طمع　　　د هغو خلقو ګردن بویه مدام لوړ

پنځمه نمونه

خو به خوری پردی مالونه په ستم　　　یوه ورځ به دی په نس کښې شی اړم
د مظلوم د مال روټی خپله بوټی خوری　　　مشه هېڅ په دا خوراك خوښ و خرم
زمانی دی ډېر مزری هسی خوار کړی　　　چه وهلی اوس پیشو ته نشی دم
چېری نشی دهاتی تر پښو لاندې　　　په عاجز مچ و مېږی مه ږده قدم
د یوه تن اندامونه دی بېشکه　　　لوی هلك بنی ادم په صورت سم
ته هم هېڅ له پرښتی زوکړی نه ئې　　　چه چارپای بولی دا نور بنی آدم
آدم زاد دی د یوی ونی ښاخونه　　　چېرته ته ښاخ د زعفران شوی نور شړشم
آئینه د زنګون ونیسی و مخ ته　　　پکښې وګوره احوال د جام جم
د انصاف وروښنائی وته را ووزه　　　پربږده زیست د خود بینی په تور تم
که امسائی د موسی بولی وګړی　　　ښائی نن ساعت حمیده ستا قلم

شپږمه نمونه

ربه زړه د رقیب نرم په احسان کړی　　　دا هندو را باندې څه خو مسلمان کړی
زما صبر تېره توره کړی په عشق کښې　　　رقیبان رباندې غوځ پخپل ګمان کړی
چه خاطر د آهو چشموپری وحشت خوری　　　هغه واړه ودانی زما دامان کړی
اور زما د دین دنیا په کور کړه پوری　　　خومی عذر په عزت د عشق مهمان کړی
چه روښان د یار د مخ په ډیوه نه وی　　　وران زما د زندګی خان ومان کړی
یا زمان د یار د وصل کړی رانوی　　　یامی عمر په هجران کښې یو زمان کړی

ګوره نن په خیر خیر مخ د یار حمیده
چه سبا وریسی لاس مری ارمان کړی

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library